The Greek Review of Social Research

Vol 30 (1977)

30-31 Β'-Γ'

Οι ξένες άμεσες επενδύσεις και η διαμόρφωση της νεοελληνικής οικονομίας (1830-1939)

A. Κ. Γιαννίτσης

doi: [10.12681/grsr.188](https://doi.org/10.12681/grsr.188)

Copyright © 1977, A. Κ. Γιαννίτσης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Γιαννίτσης Α. Κ. (1977). Οι ξένες άμεσες επενδύσεις και η διαμόρφωση της νεοελληνικής οικονομίας (1830-1939). *The Greek Review of Social Research*, 30, 234–253. <https://doi.org/10.12681/grsr.188>

οί ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις καί ἡ διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς οἰκονομίας (1830-1939)

τοῦ
A. K. Γιαννίτου

Δρος Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν

Οἱ ξένες ἐπενδύσεις καί γενικότερα τό «ξένο κεφάλαιο» ἀνήκουν στούς παράγοντες πού ἄσκησαν βαθεῖς ἐπιδράσεις στή διαμόρφωση τῶν οἰκονομικῶν καί κοινωνικῶν δομῶν καί ἐξελίχων ὁλόκληρης τῆς νεώτερης (μετά τό 1830) ἱστορικῆς φάσεως τῆς Ἑλλάδας, καί προσδιόρισε σέ μεγάλο βαθμό τήν ἑκταση, ἀλλά καί τή μορφή πού πήρε ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς χώρας. Ἐτσι, ἡ διερεύνηση τῆς δομῆς καί τῶν λειτουργιῶν τοῦ ξένου κεφαλαίου στή διαδικασία οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς χώρας ἀποτελεῖ βασικό στοιχεῖο γιά τήν κατανόηση τῆς διαδικασίας σχηματισμοῦ κεφαλαίου καί τῶν βασικῶν οἰκονομικο-κοινωνικῶν σχέσεων, πού χαρακτήρισαν τή νεοελληνική ἀνάπτυξη,¹ καί πού προσδιόρισαν, ὡς ἓνα σημεῖο, καί τόν μεταπολεμικό χαρακτήρα τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας.

Οἱ ἐπιδράσεις ἀπό τήν εἰσροή ξένου κεφαλαίου παρουσιάζουν, βασικά, ἰδιαίτερο οἰκονομικό καί πολιτικό ἐνδιαφέρον στή μεταπολεμική (μετά τό 1953) περίοδο. Κατά τήν περίοδο αὐτή, ἡ Ἑλλάδα ἀποτελέσει ἓνα ἀπό τά τμήματα τῆς περιφέρειας, ὅπου ἡ στῆριξη στό ξένο κεφάλαιο ἐπέτρεψε μιά γρήγορη διεύρυνση τοῦ βιομηχανικοῦ τομέα καί συγχρόνως ἀπέτρεψε τήν ἐμφάνιση ἀξεπέραστων, ἀπό κοινωνικο-πολιτική ἄποψη, ἀδιεξόδων καί ἀντιθέσεων. Ἡ τελευταία αὐτή λειτουργία τοῦ ξένου κεφαλαίου δέν ἀποτελεῖ νέο στοιχεῖο. Εἴτε σάν ἐπένδυση χαρτοφυλακίου (portfolio investment) εἴτε σάν ἄμεση ἐπένδυση (direct investment), ἀπό τόν 19ο αἰῶνα βασικός ρόλος τοῦ ξένου κεφαλαίου εἶναι ἡ δημιουργία ἢ ἡ ἐνίσχυση εὐνοϊκῶν γιά τή λειτουργία του κοινωνικο-οἰκονομικῶν δομῶν, ἢ ἀποτροπή δηλαδή συνθηκῶν, πού θά ἦταν δυνατό νά παρεμποδίσουν ἢ νά περιορίσουν τήν ἐπέκταση τῆς δραστηριότητάς του. Ἡ λειτουργία αὐτή ὁδηγεῖ στόν περιορισμό τῶν περιθωρίων γιά «αὐτόνομες» οἰκονομικές καί πολιτικές ἀποφάσεις, στήν ἀποδυνάμωση τῶν δυνατοτήτων αὐτοπροσδιορισμοῦ, καθὼς καί στό φαινόμενο τῆς «ἐξαρτήσεως».

Ἡ Ἑλλάδα, ἀπό τόν 19ο αἰῶνα, ἦταν μιά ἀπό τίς χώρες, ὅπου ἡ μεταφορά ξένου κεφαλαίου καί γενικά χρηματικῶν πόρων χρησιμοποιήθηκε σέ μεγάλο βαθμό σάν πολιτικό ἐργαλεῖο γιά τήν προώθηση τῆς πολιτικῆς ἐπιτροῆς τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν δυνάμεων καί τήν ἐνίσχυση τῶν δυνάμεων ἐκείνων, πού διασφάλιζαν τήν ἐνσωμάτωσή τῆς στή διεθνή καπιταλιστική ἀγορά.

Ἡ μελέτη τῆς παρουσίας τοῦ ξένου κεφαλαίου στή νεοελληνική οἰκονομία ἔχει βασικά περιοριθεῖ στόν ρόλο καί τήν ἑκταση τῶν ξένων δαείων, πού δόγησαν τήν Ἑλλάδα σέ τέσσερις

1. Ὁ δρος «νεοελληνικός» θά χρησιμοποιηθεῖ κατ' οἰκονομία, γιά νά ὑποδηλώσει τό διάστημα μεταξύ 1821 καί 1939, ὅπου ἀναφέρεται, βασικά, ἡ ἐργασία.

διαδοχικές πτωχεύσεις (1827, 1843, 1893 και 1932) και συνέτειναν, σέ συνδυασμό βέβαια και μέ άλλους παράγοντες, όπως τόν μηχανισμό τών διεθνών ανταλλαγών, στην ένταξη και εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από τό διεθνές καπιταλιστικό σύστημα.² Δέν υπάρχει αμφιβολία, ότι τά ξένα δάνεια ήσαν στην περίοδο πριν από τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ή κυρίαρχη μορφή εισροής ξένου κεφαλαίου στη χώρα, αλλά και ή βασική μορφή διεθνούς μετακίνησης κεφαλαίου.³ Οί ξένες άμεσες επενδύσεις πήραν τήν έκταση και τή διάρθρωση πού τις μετέτρεψε σέ κυρίαρχο παράγοντα της δυναμικής τού διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος μόνο μεταπολεμικά. Διαδραμάτισαν όμως και προπολεμικά ένα σημαντικό ρόλο, πού προοδευτικά κέρδιζε σέ βαρύτητα.

Σκοπός της έργασίας αυτής είναι νά βοηθήσει νά θγούν όρισμένα συμπεράσματα σχετικά μέ τήν έκταση και τή σημασία πού πήρε τό φαινόμενο τών ξένων άμεσων επενδύσεων στη μεγάλη περίοδο από τό 1830 μέχρι τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και μέ τόν ρόλο πού έπαιξε στό σχηματισμό της ελληνικής οικονομίας στην περίοδο αυτή. Η κεντρική προβληματική άφορά στις σχέσεις μεταξύ της εισροής ξένων άμεσων επενδύσεων και της διαδικασίας ανάπτυξης και εκβιομηχανίσεως της χώρας.

μορφές, έκταση και προέλευση της εισροής ξένου κεφαλαίου

Σ' όλο τόν 19ο αιώνα και άκόμα μέχρι τά μέσα σχεδόν τού 20ού, οί επενδύσεις χαρτοφυλακίου ήσαν, όπως αναφέρθηκε, ή κυρίαρχη μορφή μετακίνησης κεφαλαίων και τούτο ισχύει και γιά τις εξέλιξεις στον ελληνικό χώρο κατά τήν περίοδο αυτή. Η παραπάνω διαπίστωση βασίζεται βέβαια σέ κριτήρια καθαρά ποσοτικά, στη σύγκριση δηλαδή τού όγκου τών επί μέρους εισροών ξένου κεφαλαίου, αλλά παραβλέπει ποιοτικά κριτήρια, όπως τόν ρόλο πού έπαιξαν οί ξένες άμεσες επενδύσεις, παρά τόν σχετικά περιορισμένο όγκο τους, γιά τόν σχηματισμό μιάς περιφερειακής οικονομίας. Στην περίπτωση της Ελλάδας, από πάρα πολύ νωρίς άρχίζουν νά ιδρύονται ξένες έπιχειρήσεις μέ δραστηριότητα σέ διάφορους τομείς,

εξέλιξη πού φθάνει στό κορύφωμά της κατά τό διάστημα τού μεσοπολέμου. Μάλιστα κατά τή διάρκεια της περιόδου πού εξετάζεται έχουμε και ένα φαινόμενο, πού πολύ λίγο προσέχτηκε και πού όστόσο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο γιά τήν έρμηνεία και τήν άξιολόγηση τών επιδράσεων τού ξένου κεφαλαίου πάνω στη διαδικασία ανάπτυξης της χώρας. Ένώ δηλαδή κύριο διακριτικό στοιχείο μεταξύ άμεσης επένδυσης και επένδυσης χαρτοφυλακίου είναι τό άν ό δανειοδότης μέ τή μεταφορά κεφαλαίου σέ μιά άλλη χώρα αναπτύσσει και συγχρόνως έλέγχει μιά επιχειρηματική δραστηριότητα, ή άν απλώς διαθέτει τό κεφάλαιο έναντι μιάς προσόδου, στην πραγματικότητα υπάρχουν μορφές περισσότερο πολυσύνθετες. Έτσι σημειώνονται περιπτώσεις, όπου ή μεταφορά κεφαλαίου παίρνει κατ' άρχήν τή μορφή δανείου, συγχρόνως όμως ό δανειοδότης εξασφαλίζει τή διαχείριση, τήν πρόσοδο και τόν έλεγχο διαφόρων παραγωγικών δραστηριοτήτων, τουλάχιστο γιά τό χρονικό διάστημα πού θά μεσολαθήσει μέχρι τήν εξόφλησή του. Έχουμε δηλαδή τό φαινόμενο, μιά μεταφορά κεφαλαίου, πού εμφανίζεται τυπικά σάν επένδυση χαρτοφυλακίου, στην πράξη νά συνδυάζεται μέ άμεσο ξένο έλεγχο εγχώριων πόρων και παραγωγικών δραστηριοτήτων, πού μάλιστα κατά κανόνα δέν σχετίζονται μέ τή συντελούμενη μεταφορά κεφαλαίου.

Στην Ελλάδα τού φαινόμενο αυτό εμφανίστηκε στις περιπτώσεις π.χ. τού «δανείου μονοπωλίων» τού 1887, όπου οί ξένες τράπεζες πού χορήγησαν τό δάνειο τών 135 εκ. φρ. ίδρυσαν εταιρία γιά τή διοίκηση και διαχείριση τών κρατικών μονοπωλίων πού τούς παραχωρήθηκαν σάν έγγύηση (ΑΕ διαχειρίσεως τών μονοπωλίων της Ελλάδας), στην περίπτωση της συμβάσεως ULEN, πού ανέλαβε τή διεύθυνση και εκμετάλλευση τών έργων ύδρευσης μέχρι τήν εξόφληση τού δανείου από τήν ελληνική κυβέρνηση,⁴ ενώ μέ τήν έπιβολή τού Διεθνούς Οικονομικού Έλέγχου τό 1898 και τήν παραχώρηση τού έλέγχου και της διαχείρισεως μιάς σειράς κρατικών μονοπωλίων και φόρων στη Διεθνή Οικονομική Έπιτροπή, στην ούσια έχουμε τό ίδιο φαινόμενο σέ μιά γενικότερη μορφή του.

Στόν πίνακα 1 δίνονται στοιχεία σχετικά μέ τόν όγκο της εισροής κάθε μορφής ξένων κεφαλαίων κατά περιόδους. Άν εξαιρέσει κανείς τήν επαναστατική περίοδο μέχρι τό 1830, κατά τήν όποία έχουμε τά δύο δάνεια ύψους 800 χιλ. και 2 εκ. στερλινών από τήν Άγγλία, τό 1824 και 1825 αντίστοιχα, τό υπόλοιπο διάστημα μπορεί νά υποδιαιρεθεί στις έξι ή άναστερις ειδικότερες περιόδους.⁵

2. Οί μόνες έργασίες πού εξετάζουν κάπως βαθύτερα τις ξένες άμεσες επενδύσεις είναι τού Δ. Στεφανίδη: *Η εισροή ξένων κεφαλαίων και αϊ οικονομικά και πολιτικά της συνέπεια* (Θεσσαλονίκη 1930), καθώς και τό άρθρο τού Α. Φ. Φρέρη, *Τό Έξο κεφάλαιο στην Ελλάδα (1840-1940)*, στον *Όικον. Ταχυδρόμο* της 29. 1. 1976. Βλ. επίσης στό ίδιο βιβλίο τού Κ. Τσουκαλά: *Εξάρτηση και Άναπαύωγη. Ο Κοινωνικός Ρόλος τών Έκπαιδευτικών Μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, (Αθήνα 1977), τά κεφάλαια στις σελ. 246-266.

3. Βλ. J. H. Dunning, *Studies in International Investment* (London 1970), σελ. 2 έπ.

4. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 181, 157, 237 και 279.

5. Ο Δ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 170, δια ρίνει τρεις χρονικές

- α) 1830-1878
β) 1879-1914
γ) 1914-1919
δ) 1920-1939

Τό παραπάνω σχήμα διακρίσεως αναφέρεται βασικά στίς φάσεις και τήν εξέλιξη πού γνώρισε ή νεοελληνική οικονομία και έχει περισσότερο αναλυτικό χαρακτήρα, παρά τήν έννοια μιās ουσιαστικής τομής μεταξύ τών επί μέρους περιόδων. Σέ γενικές γραμμές ή διάκριση αυτή έχει ως εξής: Στήν πρώτη περίοδο (1830-1878) τό ξένο κεφάλαιο σάν οικονομική κατηγορία ελάχιστο ενδιαφέρον δείχνει γιά νά διεισδύσει στήν Έλλάδα, τουλάχιστο μέχρι τό 1850-60 περίπου. Τό επίπεδο ανάπτυξεως τών παραγωγικών δυνάμεων τής χώρας είναι πολύ χαμηλό, ή εσωτερική αγορά είναι πολύ περιορισμένη, οί κυρίαρχες σχέσεις και κοινωνικοοικονομικές δομές παρεμποδίζουν τή γρήγορη επέκταση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, τό ενδιαφέρον τών μεγάλων δυνάμεων γιά τόν ελληνικό χώρο ήταν κυρίως πολιτικό και ή παροχή δανείων έχει «πολιτικό» χαρακτήρα και στόχους. Οί παραπάνω παράγοντες καθώς και ό περιορισμένος υπόγειος πλούτος συντελούν, ώστε οί ευκαιρίες εκμεταλλεύσεως και επενδύσεως στήν ελληνική οικονομία νά είναι σχεδόν άνυπαρκτες, μέχρι τουλάχιστο τό 1860. Τέλος, δέν έχει άρχίσει ή περίοδος όπου τό ξένο κεφάλαιο διαμορφώνεται σέ σημαντικό παράγοντα τών διεθνών οικονομικών σχέσεων.⁶

Η δεύτερη περίοδος (1879-1914) συνδέεται με μιάν έντονη ανάπτυξη καπιταλιστικών μορφών παραγωγής και άποτελεί τήν ενερκήτρια φάση τής ελληνικής άστικής άνόδου.⁷ Από τό 1860 περίπου άρχίζουν ήδη νά ιδρύονται, σέ κάποια ευρύτερη έκταση, οργανωμένες βιομηχανικές μονάδες και γιά πρώτη φορά σημειώνεται ένα άνοιγμα από τή μερκαντική πρós τή βιομηχανική φάση. Τό Κράτος πραγματοποιεί έκτεταμένες επενδύσεις ύποδομής, με σκοπό τήν αύξηση τής άποδοτικότητας τών ιδιωτικών επενδύσεων, αλλά και γιά στρατιωτικούς λόγους. Η δημιουργία πίο ένδοικών όρων οικονομικής εκμεταλλεύσεως διευρύνει σημαντικά τίς επενδυτικές ευκαιρίες. Τό ξένο κεφάλαιο αναλαμβάνει ολοκληρωτικά σχεδόν τήν κρατική επενδυτική δραστηριότητα και εκμετάλ-

περίοδους, δηλαδή α) 1821-1893, β) 1894-1922, και γ) μετά τό 1922. Καθώς όμως τόσο ή δεκαετία τού 1870-1880, όσο και ό Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος άπότλεσαν βασικούς σταθμούς στήν ιστορία τής χώρας, είναι χρησιμότερο νά ακολουθηθεί ή παραπάνω πίο αναλυτική κατάταξη.

6. Οί διεθνείς μετακινήσεις κεφαλαίων πήραν ευρείες διαστάσεις μετά τό 1880. Βλ. S. Amin, *Le Développement Inégal* (Paris 1973), σελ. 137 έπ.

7. Βλ. N. Svoronos, *Histoire de la Grèce Moderne* (Paris 1972), σελ. 71, Β. Ι. Φίλια, *Κοινωνία και Έξουσία στήν Ελλάδα. Η νόθα άστικοποίηση 1800-1864* (Αθήνα 1974), σελ. 173.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Ύψος και μορφή εισροής ξένων κεφαλαίων στήν ελληνική οικονομία (1830-1939)

Περίοδος	Δημόσια δάνεια	Δάνεια σέ νομικά πρόσωπα ¹	Άμεσες επενδύσεις
1830-1878	60	—	100
1879-1893	640	90	130 ²
1894-1914	535	100	160-180
1915-1919	562,5 ³	—	—
1920-1932	1152,8 ⁴	125	130
Σύνολο	2950,3	315	520-540

1. Τράπεζες, εταιρίες σιδηροδρόμων, ηλεκτρικό κτλ.

2. Περιλαμβάνει και τίς επενδύσεις στούς σιδηροδρόμους και τήν ΑΕ Καπνάδος, πού ό Στεφανίδης κατέσχευε ξερομιά.

3. 'Αφορά τό ποσό πού εισέφρευσε στήν Έλλάδα και όχι τό πραγματικό βάρος πού αναλήφθηκε μετά τόν διακανονισμό τών πολεμικών χρεών (1927, 1930), τόν συνυπολογισμό τών τόκων κτλ. Η συμφωνία πού έγινε αναγνώριζε χρέη ύψους 6,95 έκ. στερλίνων στήν Άγγλία (173, 8 έκ. χρ. φρ.), 5,5 έκ. δολαρίων (27,5 έκ. χρ. φρ.) στίς ΗΠΑ και 14 έκ. χρ. φρ. στή Γαλλία (σύνολο: 215 έκ. χρ. φρ.), ή 907,5 έκ. χρ. φρ., 101,5 έκ. χρ. φρ. και 28,8 έκ. χρ. φρ. αντίστοιχα (σύνολο: 637,8 έκ. χρ. φρ.) γιά κεφάλαια και τόκους μαζί, μέχρι τήν εξόφληση τών χρεών. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 209 έπ. και 306.

4. Ο Στεφανίδης, ό.π., σελ. 266, τά ύπολόγισε σί 907,8 έκ. χρ. φρ., στή βάση πρέπει νά προστεθούν τά δύο δάνεια ύψους 12,2 έκ. δολλ. τού 1930 από τίς ΗΠΑ και 4,6 έκ. στερλίνων (παραγωγικό δάνειο 1931), τό δάνειο τής καναδικής κυβέρνησης τού 1919 (40 έκ. χρ. φρ.) και τό άναληφθέν από τήν ελληνική κυβέρνηση δάνειο τής σιδηροδρομικής έπ. Jonction Thessalonique-Constantinople (πού έννοκοποιήθηκε τό 1920), ύψους 29 έκ. χρ. φρ.

Π η γ η : 'Επεξεργασία στοιχείων από τό βιβλίο Δ. Στεφανίδη, ό.π., Τ. Αγγνάδης, ό.π., W. Wapenhans, «Die Entwicklung der öffentlichen Auslandsverschuldung Griechenlands seit der Begründung seiner nationalen Selbstständigkeit», στό: *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, τ. 117, 1961, σελ. 201-223.

λευση τών έργων αυτών, ενώ συγχρόνως κατευθύνεται σέ άμεσες επενδύσεις στά μεταλλεία και στόν τριτογενή τομέα. Η περίοδος αυτή συμπίπτει και με τή διεύρυνση τής σημασίας του φαινομένου τής διεθνούς μετακινήσεως κεφαλαίου από τίς αναπτυσσόμενες πρós τίς υπανάπτυκτες χώρες. Στή φάση αυτή οί ξένες κυρίαρχες δυνάμεις, και κυρίως ή Άγγλία, πού μέχρι τώρα ή έπιρροή τους περιοριζόταν στό πολιτικό επίπεδο, ένισχύουν τήν οικονομική κυριαρχία τους στόν ελληνικό χώρο. Η περίοδος αυτή είναι ιδιαίτερα κρίσιμη, από τήν άποψη ότι στή διάρκεια τής διαμορφώνονται όριστικά οί προοριστικοί παράγοντες τής ανισόμερης και εξαρτημένης ανάπτυξης τής Έλλάδας.

Στήν περίοδο από τό 1919 μέχρι τό 1939 οί επιπτώσεις τής Μικρασιατικής καταστροφής και ή κρίση τού διεθνούς οικονομικού συστήματος δημιούργησαν συνθήκες έννοικές γιά τήν ανάπτυξη τής μεταποίησης. Στή φάση αυτή βλέπουμε νά ιδρύονται πολλές ξένες επιχειρήσεις στήν Ελλάδα, τόσο στή βιομηχανία, όσο και στούς διάφορους τομείς τών υπηρεσιών (τράπεζες, εμπόριο, κτλ.). Οί ΗΠΑ και ή Γερμανία κάνουν έντονη τήν εμφάνισή τους σάν νέοι πόλοι ισχύος και σάν χώρες εξαγωγής κεφαλαίου.

Όπως προκύπτει από τόν πίνακα 1, σ' όλη τήν περίοδο 1830-1939 τά δάνεια τού Δημοσίου έχουν τήν πρώτη θέση από άποψη όγκου, και φυσικά

συνολικά τὰ 2950 ἑκ. χρ. φρ. περίπου, ἐνδὲ ἄλλα 315 ἑκ. χρ. φρ. ἀποτελοῦσαν δάνεια πρὸς διάφορες ἑλληνικὲς ἐπιχειρήσεις. Οἱ ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις φθάνουν στὸ ἴδιο διάστημα τὰ 540 ἑκ. χρ. φρ., πρέπει ὅμως νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ποσὸ αὐτὸ, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ δάνεια, ποὺ μποροῦν νὰ ἐκτιμηθοῦν ποσοτικά μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια, βασίζεται σὲ ἐκτιμήσεις. Ἐνα τμήμα τῶν δανείων πρὸς ἑταιρίες ἀντιπροσωπεύει πιθανότατα ἐπίσης ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις, στὶς περιπτώσεις ὅπου ὁ ξένος δανειοδότης συνδέεται στενά μὲ τὴν ἐπιχείρηση πού δανειοδοτεῖ, μιά ἐκτίμηση ὅμως τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολη.

Κατὰ τὴν *πρώτη περίοδο (1830-1878)*, δὲν σημειώθηκε παρά ἓνα μόνο δάνειο, τὸ 1833, ἀπὸ τῆς Γαλλίας, ὕψους 60 ἑκ. χρ. φρ. Ἀντίθετα, στὴν περίοδο αὐτῇ, καί παρὰ τὴ συνθήκη πού ἐπικρατοῦσαν στὴν οἰκονομία, σημειώνεται μιά εἰσορὴ ἐπιχειρηματικοῦ κεφαλαίου γύρω στὰ 100 ἑκ. χρ. φρ.,⁹ πού προοδευτικά κατευθύνθηκε σὲ μιά σειρά ἀπὸ οικονομικὲς δραστηριότητες, στὶς ὁποῖες θὰ ἀναφερθοῦμε ἀναλυτικὰ πιο κάτω. Στὴν περίοδο αὐτῇ οἱ ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις ὑπερβαίνουν αἰσθητὰ τὰ ξένα δάνεια, καθὼς ἡ πώχευση τοῦ 1843 ἔχει ἀποκλείσει τὴ χώρα ἀπὸ τὴ διεθνή κεφαλαιαγορά, ἐνδὲ παράλληλα ἡ προσπάθεια ὀργάνωσης καί ἡ ἐξέλιξη τῆς οἰκονομίας στὸ ἑλληνικὸ Κράτος, καθὼς καί στὸν λοιπὸ ἑλληνικὸ χῶρο (Β. Ἑλλάδα), προσφέρουν στὸ ξένο κεφάλαιο διάφορες εὐκαιρίες ἐπενδύσεων καί μονοπωλιακῶν θέσεων (τράπεζες, ἀσφάλειες, ἐμπόριο, κοινωνικὰ ἔργα κτλ.).

Τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῶν κεφαλαίων αὐτῶν εἰσέρρευσε μετὰ τὸ 1860 καί προέρχεται στὴν περίοδο αὐτῇ κυρίως ἀπὸ τὴ Γαλλία (Ἐθνικὴ Τράπεζα, Ὀθωμανικὴ Τράπεζα, μεταλλεῖα Λαυρίου, ἐτ. ἀερίωφωτος, ὀριζόμενες βιομηχανικὲς ἑταιρίες, σιδηρόδρομος Ἀθηνῶν-Πειραιῶς κ.ἄ.), καί δευτερευόντως ἀπὸ ἄλλες χώρες, ὅπως τὴν Ἀγγλίαν, (τηλεπικοινωνίες καί τράπεζες—Ἰονικὴ Τράπεζα).

Κατὰ τὴ *δεύτερη περίοδο (1879-1914)* ὁ ὅγκος τῶν κεφαλαίων πού εἰσέρρευσαν με κάθε μορφή ἦταν αἰσθητὰ μεγαλύτερος ἀπ' ὅτι ἦταν κατὰ τὴν πρώτη, ἀλλὰ καί οἱ ἐπιπτώσεις, ἀντίστοιχα. Στὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα ἔχουμε τὰ τρικομικὰ δάνεια, καθὼς καί διάφορα ἄλλα δάνεια πού ἔγιναν μετὰ τὴν πτώχευση τοῦ 1893 καί τὴν ἐπιβολὴ οἰκονομικοῦ ἐλέγχου στὴν Ἑλλάδα τὸ 1897.

Ἡ συνολικὴ εἰσορὴ ξένων δανειακῶν κεφαλαίων ὑπολογίζεται ὅτι ἔφθασε τὰ 1365 ἑκ. χρ. φρ. περίπου καί τὰ μισὰ ἀπ' αὐτὰ (640 ἑκ.) ἀφορῶν τὴν περίοδο τῶν τρικομικῶν δανείων (1879-1893). Ἀπὸ τὰ κεφάλαια αὐτὰ μόνο τὰ 46 ἑκ. περίπου, ἢ τὸ 3,4%, διατέθηκαν γιὰ τὴν κατασκευὴ παραγωγικῶν ἔργων (σιδηρόδρομικῶν

γραμμῶν).⁹ Ἡ εἰσορὴ ἐπιχειρηματικῶν κεφαλαίων γιὰ ἄμεσες ἐπενδύσεις στὴν ἴδια περίοδο (1879-1914) πρέπει νὰ ἐκτιμηθεῖ γύρω στὰ 300 ἑκ. χρ. φρ.¹⁰ Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς μορφές ἔχουμε ὅμως καί τὴν εἰσαγωγὴν κεφαλαίων γιὰ δάνεια νομικῶν προσώπων (τράπεζες, ἑταιρίες κτλ.), καθὼς καί γιὰ τὴν κατασκευὴ δημοσίων ἔργων, πού ἔφθασαν τὰ 190 ἑκ. χρ. φρ. Ἡ τελευταία αὐτῇ κατηγορία περιλαμβάνει οὐσιαστικὰ καί ἄμεσες ἐπενδύσεις καί ἐπενδύσεις χαρτοφυλακίου, ἀλλὰ πρακτικὲς δυσκολίες δὲν ἐπιτρέπουν τὴ διάκρισή τους.

Στὴν περίοδο αὐτῇ ἡ Ἀγγλία καταλαμβάνει μαζί μὲ τὴ Γαλλία κυρίαρχη θέση σὰν χώρα ἐξαγωγῆς κεφαλαίων. Γύρω στὸ 1/3 περίπου τῶν ἐξωτερικῶν δανείων τοῦ Δημοσίου προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, τὸ μισὸ σχεδὸν ἀπὸ τὴ Γαλλίαν, καί τὸ ὑπόλοιπο ἀπὸ τὴ Γερμανίαν, τὴ Ρωσίαν κ.ἄ.¹¹ Ὅσο ἀφορᾷ τὶς ἄμεσες ἐπενδύσεις, σημαντικὲς εἶναι, παράλληλα μὲ τὴ γαλλικὴ παρουσία πού ἐξακολουθεῖ νὰ δεσπόζει (Τράπεζα Ἀθηνῶν, βιομηχανία Β. Ἑλλάδος, σιδηρόδρομοι, ἐμπόριο, κοινωνικὰ ἔργα κτλ.), οἱ ἀγγλικὲς (μεταλλεῖα, ναυτιλία, καπνεμπόριο, σιδηρόδρομοι, ἀσφάλειες καί κοινωνικὰ ἔργα), καί οἱ βελγικὲς ἐπενδύσεις (σιδηρόδρομοι καί κοινωνικὰ ἔργα).¹²

Στὴν *τρίτη περίοδο (1914-1919)* ἡ εἰσορὴ ξένου κεφαλαίου γίνεται γιὰ ἀποκλειστικὰ στρατιωτικὸς σκοπὸς, ἓνα τμήμα μάλιστα τῆς εἰσορῆς κεφαλαίων στὴν πραγματικότητα ἀφορᾷ ἁπλῶς τὴν ἀξία τῶν πολεμικῶν ὑλικῶν πού χορηγήθηκε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, τὴ Γαλλίαν καί τὴς ΗΠΑ. Ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις δὲν σημειώθηκαν στὴν περίοδο αὐτῇ. Τὸ συνολικὸ ποσὸ τῶν πολεμικῶν πιστώσεων πού δόθηκαν στὴν Ἑλλάδα φθάνει τὰ 562,5 ἑκ. χρ. Τελικὰ, με τοὺς πολεμικοὺς διακανονισμοὺς τοῦ 1927 καί 1930, ἡ χώρα ὑποχρεώθηκε στὴν ἀναγνώριση χρέους 23,6 ἑκ. στερλινῶν στὴν Ἀγγλίαν, 20,3 ἑκ. δολλ. στὶς ΗΠΑ καί 28,9 ἑκ. χρ. φρ. στὴ Γαλλίαν, ἢ συνολικὰ 215 ἑκ. χρ. φρ. περίπου.¹³

Στὰ τελευταία αὐτὰ ποσὰ συμπεριλαμβάνονται

9. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 182/3 καί 186.

10. Στὸν ἴδιο, ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων πού παραθέτει στὶς σελ. 188-198, 232.

11. Βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 179-183 καί 200-205.

12. Ὁ Κ. Μοσκόφης στὸ: *Ἡ Ἐθνικὴ καί Κοινωνικὴ Συνεισφορά στὴν Ἑλλάδα 1830-1909* (Ἀθήνα 1974), σελ. 164 θεωρεῖ ὅτι τὸ 1909 ἡ συμμετοχὴ τῆς Γαλλίας στὶς ξένες ἐπενδύσεις κεφαλαίων (40%) εἶναι ἴση μὲ τῆς Ἀγγλίας, ἐνδὲ ἀπὸ 10%, εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ Βελγίου καί τῆς Ρωσίας. Στὸν πίνακα ὅμως πού δίνει στὴ σελ. 168 ἐμφανίζεται ἄλλη εἰκόνα, ὅτι δηλαδή ἡ συμμετοχὴ τῆς Γαλλίας στὸ σύνολο τῶν ξένων ἐπενδύσεων εἶναι 52,3%, τῆς Ἀγγλίας 30%, τῆς Ρωσίας 8,4%, καί τῆς Γερμανίας 7%, ἐνδὲ χωρὶς ὑπολογισμὸν τῶν δανείων τοῦ ἑλληνικοῦ Δημοσίου, τὰ ποσοστὰ αὐτὰ διαμορφώνονται σὲ 58,1%, 27,7%, 3,5% καί 9,0% ἀντίστοιχα.

13. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 209 ἐπ. καί 306 καί Τ. Λι-

8. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 178.

οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων, τόσο μέχρι τὸ 1927-30 πού ἔγιναν οἱ συμφωνίες, ὅσο καὶ μέχρι τὸν χρόνο ἀποληρωμῆς τῶν δανείων, πού ἔφθανε μέχρι τὸ 1989.¹⁴

Κατὰ τὴν τέταρτη περίοδο (1920-1939) σημειώθηκε μιὰ εἰσροή κεφαλαίων γιὰ δάνεια τοῦ Δημοσίου, πού ἔφθασε γύρω στὰ 1153 ἑκ. χρ. φρ. (46 ἑκ. στερλίνες περίπου). Ἀπ' αὐτὰ ἓνα μεγάλο τμήμα, δηλαδὴ 305 ἑκ. χρ. φρ., ἀφορᾷ τὸ προσω- γικό δάνειο, πού σάν σκοπὸ εἶχε τὴν ἀγροτική καὶ ἀστική ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων, ἐνῶ ἄλλα 187 ἑκ. (δάνειο σταθεροποιήσεως ἢ τριμε- ρές) ἔγινε βασικά μὲ τὸν σκοπὸ νὰ καλυφθοῦν τὰ δημοσιονομικὰ ἐλλείμματα καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ νομισματικὴ σταθερότητα. Τὰ ὑπόλοιπα χρησι- μοποιήθηκαν κατὰ μεγάλο μέρος γιὰ τὴ χρηματο- δότηση ἔργων ὑποδομῆς, ὅπως ἔργα ὑδρεύσεως, ὁδικὸ καὶ σιδηροδρομικὸ δίκτυο, καὶ ἀνέγερση σχολικῶν κτιρίων.

Τὰ δάνεια πρὸς νομικά πρόσωπα εἶναι δύσκολο νὰ στοιχειωθῶν στὴν περίοδο αὐτή. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεία πού ἀναφέρει ὁ Στεφανίδης, τὰ δάνεια αὐτὰ μεταξύ 1920-30 φθάνουν τὰ 125 ἑκ.χρ.φρ.

Στὴν κατηγορία τῶν ἁμεσῶν ἐπενδύσεων μιὰ ποσοτικὴ ἐκτίμηση εἶναι ἀκόμα πιὸ δύσκολη. Ὁ Στεφανίδης ἀναφέρει ὅτι στὴν περίοδο αὐτὴ οἱ τοποθετήσεις στὶς διάφορες ἐπιχειρήσεις, πού θέ- βαία δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὅλες σάν ἁμεση ἐπένδυση, ἔφθαναν τὰ 60 ἑκ. χρ. φρ., στὰ ὅποια ἂν προστεθοῦν τὰ 70 ἑκ. χρ. φρ. τῆς Power and Traction¹⁵ ἔχομε 130 ἑκ. χρ. φρ. Τὸ ποσό αὐτὸ βασίζεται σὲ ἐκτιμήσεις πού εἶναι δύσκολο νὰ ἐλεγχθοῦν. Ἄν κανεὶς θεωρήσῃ αὐτὸ σάν μιὰ ἐλάχιστη βάση, θὰ πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψη του καὶ ὅτι μετὰ τὸ 1930 ἰδρύθηκαν ἀρκετές ξένες ἐταιρίες στὸ ἐμπόριο ἄλλὰ καὶ στὴ βιομηχανία, ὥστε τὸ πραγματικὸ ὕψος τῶν ἑσῶν ἁμεσῶν ἐπενδύσεων νὰ μπορεῖ νὰ προσδιορισθεῖ σὲ κάπως ὑψηλότερο ἐπίπεδο.¹⁶

Ἡ πλειονοψία τῶν κεφαλαίων αὐτῶν ἔχει ἀγ- γλική προέλευση. Ἀπὸ τὰ 1153 ἑκ. χρ. φρ. ἢ 46

ἑκ. στερλίνες τῶν δημοσίων δανείων τῆς περιόδου 1920-30, τὰ 19 ἑκ. στερλίνες ἢ τὸ 46% περίπου εἶ- ναι ἀγγλικά καὶ μάλιστα κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὴν τράπεζα Hambro's Bank Ltd. Στὴν περίοδο αὐτὴ ἀρχίζει ἐπίσης νὰ γίνεται αἰσθητὴ ἡ παρου- σία τῶν ΗΠΑ στὸν ἑλληνικὸ οἰκονομικὸ χῶρο, τόσο μὲ τὴ συμμετοχὴ τους στὰ διάφορα δημόσια δάνεια, πού φθάνει τὰ 10 ἑκ. στερλίνες ἢ τὸ 22% τοῦ συνόλου, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἀνάληψη μεγάλων ἔργων ὑποδομῆς καὶ τὴν πραγματοποίηση ἁμεσῶν ἐπενδύσεων (συμβάσεις Foundation, Ulen κ.ά.). Ἡ Γαλλία ἀπουσιάζει σχεδὸν τελείως ἀπὸ τὸν κατὰ- λογο τῶν νέων πιστωτῶν τῆς Ἑλλάδας.¹⁷

Στὸν χῶρο τῶν ἁμεσῶν ἐπενδύσεων ἡ Ἀγγλία κατέχει ἐπίσης κυρίαρχη θέση (ἐπενδύσεις Power, τράπεζες, ἀσφάλειες, καπνεμπόριο, διάφορες βιο- μηχανίες), συγχρόνως ὅμως ἐνισχύεται ἡ θέση τῶν ΗΠΑ καὶ τῆς Γερμανίας (σύμβαση Siemens, ἐπενδύσεις στὰ μεταλλεῖα καὶ στὴ βιομηχανία).

τομεῖς στοὺς ὁποίους κατευθύνθηκαν οἱ ξένες ἐπενδύσεις

Οἱ τομεῖς στοὺς ὁποίους κατευθύνθηκε τὸ ξένο κεφάλαιο ἐναλλάσσονται ἀνάλογα μὲ τὴν περίοδο. Ἔτσι σ' ὅλο τὸν 19ο αἰώνα καὶ μέχρι τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο ἐμφανίζεται τὸ κλασικὸ τρί- πτυχο:

—ἐπενδύσεις στὰ μεταλλεῖα καὶ στὶς πρῶτες ὕλες γενικά,

—ἀνάπτυξη ὁρισμένων τμημάτων τῆς ὑποδομῆς τῆς οἰκονομίας καὶ διείσδυση (ἐλεγχος) στὸν κρα- τικὸ τομεῖα, καί

—ἐπενδύσεις σὲ συμπληρωματικούς τομεῖς (τράπε- ζες, ἀσφάλειες, ἐμπόριο).

Στὴν πρώτη περίοδο (1830-1879), βασικὸς το- μέας ὅπου κατευθύνθηκαν οἱ ξένες ἐπενδύσεις ἦταν ὁ τραπεζικός. Ἦδη στὰ Ἴονια, τὸ 1839, καὶ στὴν Ἑλλάδα τοῦ Ὁθωνα, τὸ 1841, τὸ ξένο τρα- πεζικὸ κεφάλαιο ἰδρύει καὶ ἐλέγχει ἡ ἐπηρεάζει σημαντικά τὶς δύο μεγαλύτερες (τότε μόνες) τρά- πεζες, πού θὰ διαδραματίσουν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία (Ἑθνικὴ καὶ Ἰονικὴ Τρά- πεζα). Κάπως ἀργότερα (1863) τὸ ἴδιο θὰ σημειω- θεῖ καὶ στὴ Θεσσαλονικὴ (μὲ τὴν ἐγκατάσταση τῆς Ὁθωμανικῆς Τράπεζας), πού ἦταν τὸ σημαν- τικότερο διαμετακομιστικὸ κέντρο τῆς Β. Ἑλλά- δας, ὅπου τραπεζικὰ κεφάλαια διαφόρων ἐθνικο- ῶν ἐπενδύονται μετὰ τὸ 1863 καὶ δημιουργοῦν ἓνα σημαντικό πιστωτικὸ κέντρο πού χρηματοδο- τεῖ τὸ ἐμπόριο τῆς περιοχῆς. Τόσο ἡ Ἑθνικὴ καὶ

γνάδη, Ἡ ξενικὴ ἐξάρτησις κατὰ τὴν διαδρομὴν τοῦ νεοελλ- ηνικοῦ Κράτους (1821-1945), Ἀθήναι 1975, σελ. 151.

14. Καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι πάντως ἀτελῆ, γιὰτὶ γιὰ τὸν τελικὸ ὑπολογισμὸ τοῦ ἐλληνικοῦ χρόνου ἀναριθμηκαν οἱ δι- πάνες τοῦ ἑλλ.ν. Κράτους γιὰ τὴ συντήρηση τῶν συμμι- χικῶν στρατευμάτων καθὼς καὶ ἡ ἀξία τῶν καταστροφῶν, πού προκλήσαν τὰ στρατεύματα αὐτὰ στὴν Ἑλλάδα σὲ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Βλ. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 209.

15. Στὸ ποσό αὐτὸ δὲν συμπεριλαμβάνεται θέβαία ἡ συμ- βολὴ τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς στὸ μετοχικὸ καὶ ὁμολογιακὸ κεφάλαιο τῶν συγκροτήματός, πού ἐν μέρει ἀντιπροσωπεύει ἐπίσης ξένο κεφάλαιο. Δὲν συμπεριλαμβάνεται ἀκόμα ἡ ἀξία σὲ στερλίνες τῶν ἐγκαταστάσεων πού ἀπορρόφησε ἡ Power ἀπὸ ἄλλα ξένες ἐταιρίες (610 χιλ. στερλίνες), δεδομένου ὅτι τὰ κεφάλαια αὐτὰ ὑπολογίσθηκαν ἤδη κατὰ τὴ χρονικὴ περί- οδο πού εἶχαν μπεῖ στὴ χώρα.

16. Δὲν περιλαμβάνεται π.χ. ἡ ἐπένδυση τῆς Siemens καὶ Halske τοῦ 1930 γιὰ τὸ τηλεφωνικὸ δίκτυο τῆς χώρας.

17. Ὁ Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 305, ἐκτιμᾷ τὸ ὕψος τῶν ὑπο- χρεώσεων τῆς Ἑλλάδας γιὰ δημόσια ἐξωτερικὰ δάνεια τὸ 1923 σὲ 588 ἑκ. χρ. φρ. (χωρὶς τὰ πολεμικὰ χρεῖ), ἀπὸ τὰ ὅποια θεωρεῖ ὅτι τὸ 72% ἀντιπροσωπεύουν ἀγγλικά, τὸ 18% γαλλικά, καὶ τὸ 10% λοιπὰ κεφάλαια (καναδικὰ, ὀλλανδικὰ, βελγικά, ΗΠΑ).

ή Ιονική Τράπεζα, όσο και οι άλλες τράπεζες που ιδρύθηκαν αργότερα, έπαιξαν σημαντικό ρόλο για την προσέλκυση ξένου κεφαλαίου γενικά και άμεσων επενδύσεων ειδικότερα, καθώς και για τη χρηματοδότηση των έμπορικων κυρίως δραστηριοτήτων στην ελληνική οικονομία.

Ξένες επενδύσεις στά μεταλλεία σημειώνονται μετά τό 1869, όταν δημοσιεύθηκε ό νόμος «περί μεταλλείων και όρυκτων», και αποτελούν τή δεύτερη μεγάλη κατηγορία όπου κατευθύνθηκαν οι ξένες επενδύσεις στην περίοδο αυτή. Η δημοσίευση του νόμου αυτού έδινε τή δυνατότητα μεταλλευτικών επενδύσεων, πού ή έντασή τους σημειώθηκε στην περίοδο 1880-1910.¹⁸ Οι γαλλικές επενδύσεις στά μεταλλεία μολύβδου, ψευδάργυρου και σίτερου (Γαλλική Έταιρία Λαυρίου, Γαλλική Έταιρία Σερφου-Πηλιαλέζας) ήταν οι πρώτες μεγάλες ξένες επενδύσεις στον χώρο αυτό και κυριάρχησαν άλλωστε για πολλές δεκαετίες στην ελληνική οικονομία.¹⁹ Ο Κ. Μοσκόφ αναφέρει ότι τό 1875 όκτώ ξένες μεταλλευτικές επιχειρήσεις είχαν άποκτήσει 400 παραχωρήσεις, πού έκτεινόταν σέ 1,9 έκκατ. στρέμματα, ή στό 5% περίπου τής τότε έκτάσεως τής χώρας.²⁰

Στή μεταποίηση σημειώνονται όρισμένες ξένες επενδύσεις σέ τομείς πού μέχρι τότε ήσαν άνύπαρκτοι στόν ελληνικό χώρο. Έτσι, τό 1841 ιδρύονται για πρώτη φορά βιομηχανία παραγωγής ζάχαρης, ένα κτενοποιείο στη Σύρο, βιομηχανία μύρας (Φιξ), παραγωγής κρασιού (Άχαία Κλάους), βιομηχανία χημικών προϊόντων, ένα μεταξουργείο,²¹ άλλα και πίο παραδοσιακές βιομηχανίες, όπως ύλενρόμυλοι (στη Θεσσαλονίκη). Οι ξένες επενδύσεις στον τομέα αυτό ήσαν βέβαια τότε μεμονωμένες, παράλληλα όμως συνδέονται με τον σχηματισμό άρκετών από τις πρώτες βιομηχανικές μονάδες.²²

Βασικούς τομείς πού προσέλκυσε τό ένδιαφέρον του ξένου κεφαλαίου ήταν και τα κοινωφελή έργα (public utilities), πού ή εκμετάλλευσή τους γινόταν από ιδιώτες και πού λόγω τής φύσεώς τους είχαν μονοπωλιακό χαρακτήρα. Όλα σχεδόν τά έργα πού άφορούσαν public utilities πραγματοποιήθηκαν και έλέγχονταν από ξένες επιχειρήσεις

(Έταιρία Άερίοφωτος Άθηνών, τηλεγραφική επικοινωνία στό έσωτερικό και έξωτερικό, συγκοινωνία Άθινα-Πειραιά). Άκόμα πάντως δέν είναι ή περίοδος πού πραγματοποιούνται τά μεγάλα έργα ύποδομής στην ελληνική οικονομία, ούτε ή άστικοποίηση έχει προχωρήσει σέ βαθμό πού νά κάνει προσοδοφόρα τήν κατασκευή μεγάλων έργων στον ένεργειακό, συγκοινωνιακό κτλ. τομέα, όπως θά γίνει αργότερα, στην έπόμενη περίοδο.

Στόν άγροτικό τομέα οι ξένες επενδύσεις δέν άπόκτησαν ποτέ τό βάρος πού είχαν σέ άλλες ύπανάπτυκτες χώρες, όπου τεράστιες έκτάσεις και καλλιέργειες άνήκαν σέ ξένους πού τις εκμεταλλεύονταν, ούτε και έπαιξαν κανένα ιδιαίτερο ρόλο στην άγροτική οικονομία τής Ελλάδας.²³

Στή δεύτερη περίοδο (1879-1914) σημειώνεται μιά έντονη διείσδυση του ξένου κεφαλαίου σέ όλους τους τομείς (τράπεζες, ασφάλειες, μεταλλεία, ένέργεια, μεταποίηση, συγκοινωνίες, έμποριο, ναυτιλία και τομείς κοινής όφελειας).

Η άνάπτυξη τής οικονομίας μετά τό 1860 όδηγεί στη διεύρυνση του ρόλου του τραπεζικού τομέα. Γαλλικά κεφάλαια συμμετέχουν στην ίδρυση μιάς άκόμα από τις σημαντικές τράπεζες στον ελληνικό χώρο (Τράπεζα Άθηνών τό 1893), ενώ για πρώτη φορά σημειώνεται γερμανική παρουσία στην Ελλάδα, με τήν ίδρυση τής Τράπεζας Άνατολής (σέ συνεργασία με τήν Έθνική Τράπεζα). Στή Θεσσαλονίκη επίσης ιδρύονται άλλες δύο τράπεζες με ίταλο-αυστριακά και γαλλικά κεφάλαια (τρ. Θεσσαλονίκης και τράπεζα Hirsch).²⁴

Παράλληλα με τις τράπεζες, στον ασφαλιστικό τομέα μεγάλες εύρωπαϊκές εταιρίες έγκαταστάθη-

23. Για τους λόγους πού παρεμπόδιαν τή δημιουργία μεγάλης ιδιοκτησίας στον άγροτικό τομέα και συνεπώς περιόριζαν τις προοπτικές άποδοτικής εκμεταλλεύσεως και στό ένο κεφάλαιο, βλ. Κ. Βεργόπουλο, *Τό άγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα—Τό πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης της γεωργίας* (Άθινα 1975), σελ. 83-91, 137-155. Ο Δ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 197 και 297, αναφέρει πάντως ότι στην περίοδο 1879-1893 ξένοι είχαν αγοράσει όρισμένα μεγάλα άγροκτήματα, ιδίως στη Θεσσαλία, ενώ άρκετά άργότερα, τό 1929, ή Ελλάδα ύπόγραψε συμβάσεις με τήν Άγγλία, τό Βέλγιο και τήν Ίταλία σχετικά με τήν άπαλλοτρίωση των άγροκτημάτων ξένων ύπηκόων.

24. Ο Έλεγχος του τραπεζικού τομέα αποτελούσε ένα από τους βασικούς στόχους του ξένου κεφαλαίου, δεδομένου ότι μέσω των τραπεζών ήταν δυνατό νά επηρεασθεί σέ σημαντικό βαθμό ή ανάπτυξη των παραγωγικών πόρων, ή κατείχνηση του έξωτερικού έμπορίου και ό προανατολισμός τής οικονομίας γενικότερα. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην όθωμανική αυτοκρατορία, πού από οικονομική άποψη αποτελούσε πολύ πίο σημαντικό χώρο από τήν Ελλάδα, από πολύ νωρίς έγκαθίστανται επίσης ξένες τράπεζες, όπως ή Όθωμανική Τράπεζα (1856 με γαλλο-άγγλικά κεφάλαια), ή Credit Lyonnais (1875, Γαλλία), ή Deutsche Bank (1909), ή Deutsche Orient Bank (1909), άλλα και άλλες (Banco di Roma, Banco Commerciale Italiana, Banque Belge pour l' Etranger κ.ά.). Βλ. Μ. Clerget, *La Turquie: Passé et Present* (Paris 1938), σελ. 147 και Ν. Verney-G. Dambam, *Les puissances étrangères dans le Levant en Syrie et en Palestine* (Paris 1900), σελ. 171 έτ.

18. Βλ. Λεξικό *Ήλιος*, σελ. 1439.

19. Ο Γ. Α. Άναστασόπουλος στό: *Ίστορία τής ελληνικής βιομηχανίας 1840-1940* (Άθινα 1947), τ. 1ος, σελ. 354, αναφέρει ότι τά μεταλλεία Λαυρίου ήσαν από τά τελευταία τής Εύρώπης.

20. Κ. Μοσκόφ, ό.π., σελ. 158.

21. Στή μεταξουργία πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες βιομηχανικές επενδύσεις, ήδη τό 1836. Οι περισσότερες όμως επιχειρήσεις πού ιδρύθηκαν, με εξαίρεση τό Μεταξουργείο Πειραιώς, δέν διατηρήθηκαν πολύ.

22. Βλ. Γ. Χαριτάκη, *Η Έλληνική Βιομηχανία* (Άθινα 1927), σελ. 27. Οι «ή έργοστσιασική βιομηχανία συνζόντατα ιδρύεται ύπό άλλοδαπών και διεξάγεται με άλλοδαπούς τεχνίτας».

καν στην Ελλάδα και φαίνεται ότι έλεγχαν ένα αξιόλογο, ποσοτικά όμως άπροσδιόριστο, τμήμα της ασφαλιστικής αγοράς. Ο Δ. Στεφανίδης αναφέρει ότι κατά την περίοδο 1898-1922 και ιδίως πριν από τον Α' Παγκ. Πόλεμο, παρατηρείται ακόμα μεγαλύτερη εξάπλωση των ξένων ασφαλιστικών εταιριών στην Ελλάδα.²⁵ Συγκεκριμένος αριθμός όμως δεν αναφέρεται. Βάσει πάντως των στοιχείων που έχουν συγκεντρώσει οι Verney-Dambmann,²⁶ όλες σχεδόν οι αγγλικές ασφαλιστικές εταιρίες, που έχουν εγκατασταθεί στις μεγάλες πόλεις της Μ. Ασίας (Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη κ.ά.), άσκούν τη δραστηριότητά τους και στη Θεσσαλονίκη, καθώς και μία γαλλική, γερμανική και αυστριακή εταιρία (βλ. παράρτημα Ι), με βασικό διεπιδιωκόμενο έργο των τριών τριών ασφαλείες πυρκαϊάς και ναυτιλιακών μεταφορών.

Στόν μεταλλευτικό τομέα, αγγλικά κυρίως κεφάλαια επενδύονται σε μεταλλεία μαγνησίου, λευκολίθου, μαρμάρων, σίδηρου, αλλά μεταλλευτικές επιχειρήσεις ιδρύονται επίσης από Βέλγους, Ολλανδούς, Γάλλους και Αυστριακούς. Οι άδειες που παραχωρούνται είναι πολυάριθμες, στίς περισσότερες όμως περιπτώσεις δεν φθάνουν στην πραγματοποίηση της επένδυσης. Η αποδοτικότητα των μεταλλευτικών επενδύσεων φαίνεται ότι ήταν άρκετα μεγάλη—ο Μοσκόφ αναφέρει μάλιστα έτήσια απόδοση 26%.²⁷ Γεγονός είναι πάντως ότι οι ξένες μεταλλευτικές εταιρίες συγκεντρώνουν τον όγκο των κερδών που πραγματοποιούνται στόν μεταλλευτικό τομέα. Έτσι, το 1915 το ύψος των κερδών τους έφθανε τα 3,9 εκ. δρχ. ή το 83,4% του συνόλου, και το 1916 τα 3,6 εκ. δρχ. ή το 58,9%.²⁸

Στη βιομηχανία οι περισσότερες ξένες επενδύσεις πραγματοποιούνται μετά το 1890, αλλά δεν φαίνεται να υπάρχει ιδιαίτερη προτίμηση για συγκεκριμένους επί μέρους κλάδους. Έξ άλλου η ανάπτυξη της βιομηχανίας στην Ελλάδα ξεκινάει άργά-άργά γύρω στο 1850, που πρωτοεμφανίστηκαν τα πρώτα εργοστάσια. Τό 1867 ύπρχαν 22 βιομηχανίες, που τό 1889 είχαν αυξηθεί σε 145.²⁹ Από τό παράρτημα Ι προκύπτει ότι θέοι έκαναν επενδύσεις στόν ναυπηγοκατασκευαστικό τομέα, στην παραγωγή δυναμίτιδος, στην ασφαλτοβιομηχανία, στην παραγωγή καρφιών-βελονιών, στην

τυπογραφία, ενώ στη Θεσσαλονίκη ιδρύονται μία σειρά από ξένες επιχειρήσεις στην κλωστοϋφαντουργία, στά τρόφιμα, στην έπεξεργασία καπνού και στην κεραμική. Ο Μοσκόφ αναφέρει ότι τό 1903 ό κλάδος έπεξεργασίας καπνού συγκέντρωνε τό μισό από τό βιομηχανικό κεφάλαιο της Θεσσαλονίκης και ότι από τής 12 επιχειρήσεις που κυριαρχούν στόν κλάδο, όι 5 ήσαν ευρωπαϊκές και άμερικανικές (2 γαλλικές, 1 αυστριακή, 1 βελγική, 1 άμερικανική) και από τής υπόλοιπες όι 4 άνηκαν σε Τούρκους ή Έβραίους. Φυσικά μεγάλο τμήμα τό καπνεμπορίου γινόταν επίσης από ξένες εταιρίες.³⁰

Στην περίοδο αυτή γίνονται και όι βασικές επενδύσεις για τήν επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου της Ελλάδας και ιδρύονται όι κύριες σιδηροδρομικές γραμμές της χώρας. Τό σιδηροδρομικό δίκτυο αυξάνει θεαματικά μεταξύ 1884 και 1892 από 70 χλμ. σε 906 χλμ. Κατασκευάζονται όι σιδηροδρομικές γραμμές Αθηνών-Λαυρίου (73,5 χλμ.), Βόλου-Βελεστίου-Λάρισας και Βελεστίου-Τρικάλων-Καλαμπάκας (204 χλμ.), Βόλου-Μηλίων (29 χλμ.), τό δίκτυο Πελοποννήσου (ΣΠΑΠ, 452 χλμ.), Μεσολογγίου-Αργινίου, Θεσσαλονίκης-Μοναστηριού κ.ά., όλες από ξένους (γαλλικά, βελγικά και αγγλικά κεφάλαια) και με ξένη έκμετάλλευση. Άλλά και στην άστική συγκοινωνία πραγματοποιούνται ξένες επενδύσεις, όπως π.χ. η έκμετάλλευση των τράμ στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη.³¹

Στους άλλους κοινωφελείς τομείς (έκμετάλλευση λιμενικών εγκαταστάσεων, παροχή νερού και γκαζίου, ηλεκτροφοτισμός κτλ.), σημειώνονται μία σειρά από ξένες επενδύσεις σε διάφορες πόλεις (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Λάρισα, Κέρκυρα), όι σημαντικότερες από τής όποιες ήσαν όι Έλληνικοί Ήλεκτρικοί Σιδηρόδρομοι, που άπόκτησαν μονοπωλιακή θέση στην παροχή ηλεκτρικού στην Αθήνα, ή Οθωμανική Έταιρία Ύδάτων στη Θεσσαλονίκη κ.ά.

Έντονη ξένη διείσδυση εμφανίζεται στό εμπόριο, ιδίως της Β. Ελλάδας, και άφορά τά κύρια εξαγώγιμα προϊόντα (καπνός και σταφίδα), αλλά

25. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 228.

26. N. Verney-D. Dambmann, ό.π., σελ. 200.

27. Κ. Μοσκόφ, ό.π., σελ. 158.

28. Έπεξεργασία των στοιχείων που παραθέτει ό Γ.Α. Άναστασόπουλος, ό.π., τ. 3, σελ. 1117 έπ.

29. Μ. Νικολίνκος: «Materialien zur kapitalistischen Entwicklung in Griechenland, στο: Argument, τ. 57, Μάιος 1970, σελ. 212. Από τής βιομηχανίες που δημιουργούνται στην περίοδο αυτή έχαντιστες πάντως φαίνεται να ήσαν κάτω από έξον έλεγχο στό Έλληνικό Κράτος, σε αντίθεση με τη Θεσσαλονίκη, όπου σημειώνονται ξένες επενδύσεις σε μία σειρά από βιομηχανίες.

30. Βλ. Κ. Μοσκόφ, Θεσσαλονίκη 1700-1912. Τομή της μεταπρατικής πόλης (Αθήνα 1974), σελ. 66/7, Δ. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 232 και Γ. Α. Άναστασόπουλο, ό.π., τ. 2, σελ. 931.

31. Τό ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στην Τουρκία, όπου επίσης όλες όι σιδηροδρομικές γραμμές ήσαν τό 1914 κάτω από έξον έλεγχο (Γερμανία, Άγγλία, Γαλλία και Αυστρία για τά θαλκινικά έδάφη). Στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη τά τράμ, τά τηλεφώνια, τό ηλεκτρικό, τό νερό, όι λιμενικές εγκαταστάσεις έρίσκονταν στά χέρια ξένων εταιριών. Σημαντική ήταν ή συμμετοχή τής Γερμανίας στις επενδύσεις αυτές, ενώ ή Άγγλία, μετά τήν κατοχή της Κύπρου τό 1878, έχασε προεδότητα τήν έπιτροπή της στην Τουρκία. Βλ. Μ. Clerget, ό.π., σελ. 148 έπ. και N. Verney-D. Dambmann, ό.π., σελ. 33, 46.

οί ξένες άμεσες επενδύσεις και ή διαμόρφωση τής νεοελληνικής οικονομίας (1830-1939)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Τοποθετημένα ξένα κεφάλαια στην ελληνική οικονομία¹

	1904 ²			1909 ³			1932 ⁴	
	έκ. χρ. φρ.	%		χρ. δρχ.	%		έκ. δολλ.	%
Τράπεζες	173	63,8	Τράπεζες	68	23,5	Τράπεζες	32	24,2
Σιδηρόδρομοι	49	18,1	Εμπόριο	75	26,0	Εμπόριο	36	27,3
Ηλεκτρικές εταιρίες	16	6,0	Βιομηχανία	80,5	27,9	Βιομηχανία	17	12,9
Μεταλλεία	12	4,4	Κοινοφελή έργα	25,4	8,8	Ξένες εταιρίες	18	13,6
Βιομηχανία	6	2,2	Ναυτιλία	40	13,8	Ξένες συμμετοχές	16	12,1
Ναυτιλία	3	1,1				Λοιπά	13	9,9
Λοιπά	12	4,4						
Σύνολο	271	100,0	Σύνολο	288,9	100,0	Σύνολο	132	100,0

1. Δέν περιλαμβάνονται τα χρέη του Δημοσίου.

2. Βλ. Α. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 301, πού άναφέρεται στί ύπολογισμούς του Ed. Thery.

3. Κ. Μοσκόφ, *Η Έθνική και Κοινωνική Συνείδηση στην Έλλάδα*, σελ. 168. Πιθανόντα υπάρχει τυπογραφικό λάθος και πρόκειται γιά έκ. χρ. δρχ.

4. Στοιχεία πού δίνε ό S. Ronart, *Griechenland von Heute* (Amsterdam 1935), σελ. 286.

Έπεξεργασία τών στοιχείων πού δίνει ό Μοσκόφ στό ίδιο σημείο δίνει τήν έξής % συμμετοχή κατά χώρες:

	Γαλλία	Άγγλία	Γερμανία	Λοιπές
Τράπεζες	79,4	14,7	5,9	—
Εμπόριο	33,3	33,3	20,0	13,4
Βιομηχανία	78,9	18,6	2,5	—
Κοινοφελή έργα	80,3	19,7	—	—
Ναυτιλία	12,5	62,5	12,5	12,5
Σύνολο	58,1	27,7	9,0	5,2

και δέρματα και κουκούλια, καθώς και τή διανομή του πετρελαίου στην έσωτερική άγορά.

Τέλος, σημειώνονται όρισμένες ξένες επενδύσεις και στή ναυτιλία, βασικά σέ συνεργασία μέ ελληνικά κεφάλαια, καθώς και στόν άγροτικό τομέα μέ τήν έκμετάλλευση μεγάλων κτηματικών έκτάσεων (κυρίως από τή Lake Copais Ltd).

Βάσει τών ύπολογισμών πού άναφέρει ό Ed. Thery,³² τό 64% περίπου τών ξένων επενδύσεων στην Έλλάδα τό 1904 συγκεντρωνόνταν στόν τραπεζικό τομέα, τό 18% στό σιδηροδρομικό δίκτυο, τό 6,9% στην ηλεκτροπαραγωγή, τό 4,4% στή μεταλλεία, τό 2,2% στή βιομηχανία (μεταποίηση) και τά ύπόλοιπα 5,5% σέ διάφορους τομείς. Αντίθετη εικόνα προκύπτει από τά στοιχεία πού χρησιμοποιεί ό Μοσκόφ (βλ. πίν. 2), πού εμφανίζουν τή βιομηχανία νά άπορροφά τό 28% τών ξένων επενδύσεων, τό εμπόριο τό 26%, τής τράπεζες τό 23,5% και τά κοινοφελή έργα τό 8,8%, ποσοστά πού δύσκολα μπορεί νά άποδεχθεί κανείς.³³ Στόν

πίν. 2, άν και τά στοιχεία προέρχονται από άλλη πηγή και δέν είναι συγκρίσιμα, ώστε ένδεικτικό μόνο χαρακτηρά μπορεί νά έχουν, γίνεται μία παραβολή μέ τό 1932, όπου προκύπτει ότι έχει πραγματοποιηθεί μία μετατόπιση τών ξένων επενδύσεων, σέ όφελος άλλων τομέων, όπως τό εμπόριο και ή βιομηχανία, και σέ βάρος τών τραπεζών.

Στήν περίοδο από τό 1914 μέχρι τό 1919 πού διαρκούν οι πολεμικές επιχειρήσεις, δέν σημειώνονται παρά μόνο δάνεια πρós τό ελληνικό Κράτος.

Στήν τέταρτη περίοδο (1920-1939) διευρύνεται σημαντικά ό αριθμός τών ξένων άμεσων επενδύσεων. Ίδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζει ή διείσδυση του ξένου κεφαλαίου όχι μόνο στους τομείς πρós τους όποιους κατευθυνόνταν μέχρι τότε, αλλά και στή βιομηχανία και στό εμπόριο, σέ βαθμό άρκετά πύό έντονο από πρίν. Παράλληλα έχουμε όρισμένες από τίς σημαντικότερες γιά τήν οικονομία τής χώρας συμβάσεις επενδύσεων μέ ξένες επιχειρήσεις, όπως τής Power and Traction, τής Ulen, τής Cooper κ.ά.

Στόν πίν. 2, παρ' όλες τίς επιφυλάξεις πού πρέπει νά έχει κανείς γιά τά στοιχεία πού παρατίθενται, ή δομή τών ξένων επενδύσεων τό 1932 είναι ένδεικτική γιά τίς μεταβολές πού έχουν συντελεσθεί και πού έκφράζουν όχι μόνο μία διαφορετική σύνθεση τών ξένων επενδύσεων, αλλά και ένα γενικότερο μετασχηματισμό στή δομή τής οικονομίας, και κυρίως τήν ανάπτυξη πού σημειώθηκε στή βιομηχανία μετά τό τέλος τών πολέμων.

Έξετάζοντας τήν κατανομή τών ξένων επενδύσεων, βλέπουμε ότι στόν τραπεζικό τομέα συνεχίστηκε ή διείσδυση του ξένου τραπεζικού κεφαλαίου. Η ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων πού προκάλεσε τό προσφυγικό ρεύμα, ή επιτάχυνση του ρυθμού τών συναλλαγών αλλά και ή κερδοσκοπία πού χαρακτηρίσε τήν εποχή μετά τό 1920, ώδήγησαν στή δημιουργία πολυάριθμων τραπεζών. Από τό 1920 μέχρι τό 1938 ιδρύθηκαν 43 νέες τράπεζες, από τίς όποιες οι 7 ήσαν

32. Άναφορά πού Δ. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 301.

33. Κ. Μοσκόφ, *Η Έθνική και Κοινωνική Συνείδηση στην Έλλάδα*, σελ. 168. Βλ. και τίς παρατηρήσεις του Κ. Τσουκλά, στό: *Εξάρτηση και Άναπτυξη. Ο κοινωνικός ρόλος τών εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Έλλάδα (1830-1922)* (Αθήνα 1977), σελ. 264 σχετικά μέ τά στοιχεία πού παραθέτει ό Μοσκόφ γιά τή δομή του επενδεδυμένου κεφαλαίου στην Έλλάδα.

ξένες (βλ. παράρτημα Ι). Βέβαια ἡ διάρκεια λειτουργίας πολλῶν ἀπ' αὐτές ἦσαν πολὺ περιορισμένη καὶ ἡ κρίσις τοῦ 1930 δόνησε στὴν ἐξαφάνισή πολλῶν ἀπ' αὐτές, ἔτσι ὥστε τὸ 1939 λειτουργοῦσαν συνολικὰ 31 τράπεζες, ἀπὸ τίς ὁποῖες οἱ 10 ἦσαν ξένες (Γράπεζα Ἀθηνῶν: 50% καὶ πλέον γαλλικὴ συμμετοχή, Ἰονικὴ: 60% ἀγγλικὴ συμμετοχή, Λαϊκὴ, Βρεταννογαλλικὴ Τράπεζα Προεξοφλήσεων: θυγατρικὴ τῆς Ὁθωμανικῆς Τράπεζας, Ἰταλο-Ἑλληνικὴ Τράπεζα: 90% ἰταλικὴ συμμετοχή, Am. Express: 100% ΗΠΑ, Ὁθωμανικὴ Τράπεζα: 100% Γαλλία-Ἀγγλία, Γαλλοελληνικὴ Τράπεζα Ὑποθηκῶν, Τράπεζα Θεσσαλονίκης καὶ Τράπεζα Ἀμάρ.³⁴

Στὰ μεταλλεῖα ἡ μεγάλῃ ἐπενδυτικὴ δραστηριότητα ἔχει μειωθεῖ, ἰδρύονται ὁμῶς καὶ στὸν τομέα αὐτὸ ὀρισμένες ξένες μεταλλευτικὲς ἐπιχειρήσεις, ἐνῶ ἄλλο χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ διείσδυση γερμανικῶν κεφαλαίων.

Στὴν παραγωγή καὶ διάθεση ἐνέργειας ἔχουμε τὴ σύμβαση μὲ τὸν ὀμίλο Power and Traction Finance Co., ποὺ παράλληλα ἀνέλαβε καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταφορῶν στὴν περιοχὴ Ἀθηνῶν-Πειραιῶς. Μὲ τὴ σύμβαση (1925) παραχωρήθηκε στὸν ὀμίλο Power γιὰ ἓνα διάστημα 60 ἐτῶν τὸ ἀποκλειστικὸ δικαίωμα παραγωγῆς καὶ μεταφορᾶς καὶ διανομῆς τοῦ ηλεκτρικοῦ ρεύματος στὴν περιοχὴ Ἀθηνῶν, ποὺ βρίσκεται σὲ ἀκτίνα 20 χλμ. ἀπὸ τὴν Ὁμόνοια, ἡ ἐγκατάσταση καὶ ἐκμετάλλευσις τράμ καὶ ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ηλεκτρικοῦ σιδηροδρόμου Πειραιῶς-Ἀθηνῶν μὲ προέκταση μέχρι τὴν Κηφισιά καθὼς καὶ ἐγκατάσταση καὶ ἐκμετάλλευσις λεωφορείων στὴν ἴδια περιοχῇ.³⁵

Μὲ τὴ δημιουργία τοῦ νέου συγκροτήματος ἀπορροφήθηκαν διάφορες ἐταιρίες, ποὺ προϋπήρχαν (ἑλληνικὲς καὶ ξένες), ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ Ἡλεκτρικὴ Ἐταιρία, ἡ Ἐταιρία Ἀεριόφωτος Ἀθηνῶν, ἡ Ἐταιρία Τροχιοδρόμων Ἀθηνῶν, ἡ Ἐταιρία Σιδηροδρόμων Ἀθηνῶν-Πειραιῶς καὶ δημιουργήθηκαν ἡ Γενικὴ Ἑλληνικὴ Ἐταιρία, ποὺ ἔλεγε τὴν Ἡλεκτρικὴ Ἐταιρία Παραγωγῆς, τὴν Ἡλεκτρικὴ Ἐταιρία Διανομῆς, τὴν Ἡλεκτρικὴ Ἐταιρία Μεταφορῶν καὶ τὴν Ἐταιρία Ἑλληνικῶν Ἡλεκτρικῶν Σιδηροδρόμων.

Στὸν τομέα τῶν κοινωφελῶν ἔργων ἔχουμε, ὅπως ἦδη ἀναφέρθηκε, καὶ ὀρισμένες ἄλλες ση-

μαντικότερες ξένες ἐπενδύσεις. Ἐτσι, τὸ 1925-6 υπογράφεται ἡ σύμβαση τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους μὲ τὴν The Foundation Co. (ΗΠΑ), ποὺ, πέρα ἀπὸ τὴν κατασκευὴ σειρᾶς ὑδραυλικῶν ἔργων στὴν πεδιάδα τοῦ Ἀξιοῦ, ἰδρύει ἐταιρία καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ἐκμετάλλευση τῆς συντηρήσεως τῶν ἔργων αὐτῶν ἐνῶ συγχρόνως τῆς παραχωροῦνται 40 χιλ. στρέμματα γιὰ ὑποδειγματικὲς καλλιέργειες.³⁶ Τὸν ἴδιο χρόνον γίνεται καὶ ἡ σύμβαση μὲ τὴν Ulen and Co. γιὰ τὴν ἐκτέλεση καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἔργων ὑδρεύσεως τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν-Πειραιῶς.³⁷

Τὸ 1930 ἡ γερμανικὴ Siemens und Halske ἀναλαμβάνει γιὰ 38 χρόνια τὸ μονοπώλιό δικαίωμα κατασκευῆς καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀστικῶν καὶ προαστιακῶν τηλεφωνικῶν δικτύων οὐσιαστικὰ σὲ ὅλη τὴ χώρα, καθὼς καὶ ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ὑπεραστικῶν δικτύου.³⁸ Ἡ Siemens ἱδρύσε τὴν Ἀν. Ἑλληνικὴ Τηλεφωνικὴ Ἐταιρία μὲ κεφάλαια 500 χιλ. στερλίνες.

Τὸ 1940 υπογράφεται ἐπίσης ἡ σύμβαση τοῦ Δημοσίου μὲ τὴ Hugh Cooper and Co. καὶ τὴ Chemical Construction Corp. (ΗΠΑ), ποὺ παραχωρεῖ γιὰ 70 χρόνια τὴ μονοπώλια καὶ ἐκμετάλλευση τῶν ὑδατοπτώσεων καὶ τῆς ἐνεργειακῆς παραγωγῆς σὲ διάφορες θέσεις τοῦ Ἀχελώου, καθὼς καὶ ἄλλα προνόμια.³⁹

Στὴ βιομηχανία ὑπάρχουν γύρω στὶς 25 τουλάχιστο ἐταιρίες ποὺ ἀνήκουν σὲ ξένους ἢ στὶς ὁποῖες συμμετέχουν ξένοι. Κυρίως πρόκειται γιὰ κλωστοϋφαντουργικὲς βιομηχανίες, ὅπως παραγωγὴ καλτσῶν, ὑφασμάτων, κλωστῶν, παραγωγῆς ηλεκτροτεχνικοῦ ὕλικου (Ἑλληνικὴ Ἐταιρία Ἡλεκτρικῶν Λαμπτήρων, Siemens, Ἐλεκτρογκάζ, Σάξεννερ), ὀρισμένες χημικὲς (ἀσετυλίνη, βιομηχανικὰ ἀέρια)⁴⁰ κ.ἄ.

Στὸ ἐμπόριο δημιουργοῦνται 34 ἐπιχειρήσεις σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ εἰδικότερες δραστηριότητες, ὅπως τὸ ἐμπόριο πετρελαιοειδῶν, δημητριακῶν, χημικῶν καὶ φαρμάκων, ηλεκτροτεχνικοῦ ὕλικου καὶ τὸ καπνεμπόριο, ὅπου οἱ ξένες καπνεμπορικὲς

36. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 249-50.

37. Βλ. Λεβικό Ἠλῖος, ὁ.π., σελ. 1295 καὶ Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 236/7.

38. Γιὰ τοὺς λεπτομερεῖς ὁρους τῆς συμφωνίας, βλ. Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 287 ἐπ. Ὁ ἴδιος, κρίνοντας τὴ σύμβαση, θεωρεῖ ὅτι ἀνήκει στὶς λίγες εὐσυνειδήτες συμβάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ Δημοσίου μὲ ξένους ἐπιχειρηματικούς ὁμίλους, ποὺ δὲν παραβλέπουν καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ Δημοσίου καὶ τοῦ κοινού. Βλ. καὶ Γ. Χαριτάκη, *Οἰκονομικὴ Ἐπετηρίς* τῆς Ἑλλάδος (1932), (Ἀθῆνα 1933), σελ. 315.

39. Γιὰ τοὺς ὁρους τῆς συμβάσεως, βλ. Δ. Μπάσης, *Ἡ διαρκὴς βιομηχανία στὴν Ἑλλάδα* (Ἀθῆνα 1947), σελ. 64 ἐπ. Ὁ πόλεμος τελικά ἀπέτρεψε τὴν ἐκτέλεση τῆς συμβάσεως αὐτῆς.

40. Μερικὲς ἀπὸ τὴν γνωστὴς μεταπολεμικὴς ξένες ἐπιχειρήσεις τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας, ἐμπορίου κτλ. εἶναι ἡδὴ ἐγκατεστημένες ἀπὸ τὴν περίοδο τοῦ μεσοπολέμου (Siemens, Philips, Osram, Ὁξυγόνο, Schering, Socobel, Schenker, Am. Express, ΕΣΚΑΕΦ, ἐταιρίες καπνοῦ, κ.ἄ.).

34. Βλ. Ν. Ἰγγλέση, *Ὁ δρόμος τῶν Ἀν. Ἐταιριῶν 1937-1938*, τ. 2. *Αἱ ἑλληνικαὶ Τράπεζαι* (Ἀθῆναι 1939), σελ. 13-14.

35. Γιὰ τοὺς ὁρους καὶ τίς προνομιούχες ἀπαλλαγὲς τῆς ἐταιρίας ἀπὸ τέλων, φόρους κτλ., τίς ἐπὶ μέρους συμμετοχὲς τοῦ ἑλλην. ὁμίλου ποὺ συμβλήθηκε μὲ τὴν Power, καὶ τὸν τρόπο καλύψεως τῶν κεφαλαίων, βλ. Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 281 ἐπ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἀκόμα διὸ ἐνῶ ἀρχικὰ ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ διέθετε τὴν πλειοψηφία καὶ εἶχε τὸν ἐλεγχὸ τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀργότερα (γύρω στὸ 1929-30), ἡ ἀγγλικὴ ὁμάδα κατόρθωσε νὰ πάρει τὴν πλειοψηφία καὶ τὸν ἐλεγχὸ στὰ χεῖρά της.

εταιρίες έλέγχουν τό 75-80% των εξαγωγών κα-
πνοῦ.⁴¹

Ξένες επενδύσεις σημειώνονται και σέ άλλους κλάδους τών υπηρεσιών, όπως στίς μεταφορές (Am. Express, Schenker) και στίς ασφάλειες. Ο Στεφανίδης αναφέρει ότι στίς άρχές τοῦ 1929 από τίς 131 ασφαλιστικές εταιρίες πού βρίσκονταν στην Έλλάδα, οί 15 μόνο ήσαν ελληνικές και οί υπόλοιπες ξένες, χωρίς όμως νά μπορεί νά καθορισθεί ή συμμετοχή τους στίς ασφαλιστικές έργα-
σίες.⁴²

ξένες επενδύσεις και οικονομικοί μετασχηματισμοί

Οί επιπτώσεις τών ξένων άμεσων επενδύσεων στη διαδικασία ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας δέν μπορούν νά ξετασθούν αυτόνομα, χωρίς αναφορά στους υπόλοιπους παράγοντες πού προσδιόρισαν την εξελικτική πορεία της οικονομίας. Από τήν πραγματοποίηση τών πρώτων κά-
πως αξιόλογων ξένων άμεσων επενδύσεων τό 1840 (στόν τραπεζικό τομέα), μέχρι τά τέλη τοῦ 19ου αιώνα συντελείται μιá σειρά από γεγονότα πού βρίσκονται σέ άμεση συνάρτηση μέ τό πρόβλημα πού πού είναι:

α) ή κυριαρχική επιρροή τών ξένων δυνάμεων στίς πολιτικές δομές τοῦ ελληνικοῦ Κράτους,

β) ή ένδυνάμωση τοῦ έμπορευματοικοῦ χαρα-
κτήρα της ελληνικής κοινωνίας, μέ τήν ανάπτυξη τών μεσολαθητικῶν και μεταπρατικῶν στρωμάτων τού πληθυσμοῦ, και

γ) ή έλλειψη μιᾶς συστηματικής κρατικής προσπάθειας γιά τόν σχηματισμό κεφαλαίου σέ παραγωγικές δραστηριότητες της οικονομίας.

Η άνοδική κυριαρχία της Μ. Βρεταννίας σάν βιομηχανικής δύναμης στόν διεθνή χώρο, και πα-
ράλληλα ή τεράστια πολιτική επιρροή της χώρας αυτής στό νεοσύστατο ελληνικό Κράτος, εκφρά-
σθηκε σέ οικονομικό επίπεδο μέ τήν κυριαρχία στόν ελληνικό χώρο μιᾶς φιλελεύθερης οικονομι-
κής πολιτικής, πού συμβάδιζε μέ τά οικονομικά συμφέροντα και τίς θλίψεις τόσο τών δυτικοευ-
ρωπαϊκῶν δυνάμεων, όσο και τών κυρίαρχων έγ-
χώριων μεσολαθητικῶν στρωμάτων, πού πολιτικά και οικονομικά βρίσκονταν σέ σχέση εξαρτήσεως από τίς δυνάμεις αυτές.⁴³ Έτσι, βασική λειτουργία τού ελληνικοῦ Κράτους στην περίοδο εκείνη ήταν νά ένισχύσει τήν έλευθερία τοῦ εμπορίου

και νά εξασφαλίσει τήν εφαρμογή τοῦ laissez faire, πού συνοδευόταν από ένα laissez passer. Τό Κράτος ὄχι μόνο δέν παίρνει μέτρα γιά νά προσ-
τατέψει και νά ένισχύσει τήν έγχώρια βιομηχανία από τίς εισαγωγές δυτικοευρωπαϊκῶν βιομηχανι-
κῶν προϊόντων, αλλά μέ τήν έμπορική πολιτική πού άκολουθεί, ένισχύει τά καταστροφικά άποτε-
λέσματα τοῦ ευρωπαϊκοῦ ανταγωνισμοῦ και της έλευθερίας τοῦ εμπορίου πάνω στη βιοτεχνία και τή μεταποίηση και άποθαρρύνει τίς προσπάθειες γιά τήν ανάπτυξη τοῦ τομέως αὐτοῦ.⁴⁴ Σέ ὅλη τήν περίοδο μέχρι τό 1910 περίπου, πολλές από τίς εργοστασιακές μονάδες πού ίδρύονται εἶναι θρα-
χύθιες. Μέ τήν κρίση τοῦ 1883-1890 καταστρέφε-
ται ένας σημαντικός ἀριθμός τών βιομηχανικῶν και έμπορικῶν επιχειρήσεων τού Πειραιά, ἐνῶ τό 1888 ή Σύρος έπίσης έχει καταστραφεί σάν οικο-
νομικό κέντρο.⁴⁵

Αντίθετα, στην περίοδο αὐτή ὅλη ή προσοχή στρέφεται στην ανάπτυξη τών μεσολαθητικῶν και ανταπραγωγικῶν δραστηριοτήτων, γεγονός πού ὀδήγησε στό φαινόμενο τοῦ ελληνικοῦ μεταπρα-
τισμοῦ και σφράγισε τόν προσανατολισμό της έλ-
ληνικής οικονομίας γιά δεκαετίες ὁλοκληρῆς.⁴⁶

Στή δεκαετία τοῦ 1870-80 ἀρχίζει ἐξ ἄλλου και

44. Σάν βασικά χαρακτηριστικά της περιόδου αὐτῆς μπο-
ροῦν ν' αναφερθoῦν ή ἀντιρατική πολιτική σχετικά μέ τήν προστασία της βιομηχανίας, ή ἀνταρξία κρατικής πολιτικής προμηθειών, πού θά ένισχυε τήν έγχώρια βιομηχανία, ή εφαρ-
μογή δασμολογικής πολιτικής πού εἰνοούσε τίς εισαγωγές σέ βάρος της έγχώριας παραγωγῆς, όταν τά εισαγόμενα χρησιμο-
ποιοῦνταν στην παραγωγή εξαγωγῶν και ή συστηματική παρ-
αμέληση ὁποιασδήποτε άμεσης παρέμβασης τοῦ Κράτους στόν σχηματισμό κεφαλαίου στη βιομηχανία. Ο Γ. Α. Άνα-
στασάπουλος, ὁ.π., σελ. 240 ἑπ., 522, 535 και 556, αναφέρει
σειρά παραδειγμάτων, σχετικά μέ τά παραπάνω χαρακτηρι-
στικά της βιομηχανικής πολιτικής. Σημειώνονται μάλιστα χα-
ρκτηριστικά παραδείγματα ἀντιδράσεων στίς περιπτώσεις
όπου ή ίδρυση έγχώριων βιομηχανιῶν δημιουργεῖ ἀνταγωνι-
στικό κίνδυνο γιά τίς ξένες βιομηχανίες. Έτσι ὁ Γ. Α. Άνα-
στασάπουλος, ὁ.π., σελ. 92, αναφέρει ότι τό 1848 ή ίδρυση
πρότυπων καταστημάτων οἰνοποιίας και έλαιοποιίας ὀδήγησε
σέ ἀντιδράσεις, ἐπειδή θά ἀνταγωνίζονταν τά ξένα ὁμοεῖδη
προϊόντα, ἐνῶ ὁ Κ. Μοσκόφ, στή Θεσσαλονίκη, σελ. 62, ἀνα-
φέρει ότι τό 1767 ὁ Γάλλος πρόξενος στη Μελώνη, μέ σκοπό
νά παρεμποδίσει τή λειτουργία μεγάλου εργοστασίου σαπωνο-
ποιίας πού ἐπρόκειτο νά κατασκευασθεῖ, πλήρωσε στόν ἐνδι-
αφερόμενο ένα χρηματικό ποσό. Ο Τ. Αιγινάδης, ὁ.π., σελ. 22,
θεωρεῖ ότι ἤδη τό 1829 οἱ δύο μεγάλες δυνάμεις (Άγγλία,
Γαλλία) θά ἀντιδράσουν έντονα στην προσπάθεια τοῦ Καποδι-
στρια γιά τήν παραγωγική ἀξιοποίηση τοῦ δυναμικοῦ της χῶ-
ρας και θά κινητοποιήσουν ἐναντίον τού τόν έμπορευματο-
κό, πού τσιφλικάδες κτλ., δεδομένου ότι συμφέρον τους
εἶναι ή ὑπαρξή μιᾶς εξαρτημένης Έλλάδας, χωρίς παραγωγική
ανάπτυξη, χωρίς αγοράς και πωλήσεως προϊόντων και πρώτων
ὕλων. Γιά τά ἀποτελέσματα τού εὐρωπαϊκοῦ ἀνταγωνισμοῦ, βλ.
ἐπίσης Κ. Μοσκόφ, Η Έθνική και Κοινωνική Συνειδηση
στην Έλλάδα, σελ. 88, ἐνῶ γιά τή δασμολογική πολιτική της
Έλλάδας βλ. Κ. Βεργόπουλο, ὁ.π., σελ. 119-137.

45. Γ. Α. Άναστασάπουλος, ὁ.π., τ. 2ος, σελ. 596/7, 605 και
651.

46. Βλ. Β.Ι. Φιλία, ὁ.π., σελ. 88 ἑπ.

41. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 296.

42. Στόν ίδιο, σελ. 295/6.

43. Η εξάρτηση αὐτή, χαλαρή στίς πρώτες δεκαετίες, ὁλο-
κληρώνεται στα τέλη τοῦ 19ου αιώνα. Βλ. πάνω σ' αὐτό Κ.
Τσουκαλά, ὁ.π., σελ. 354 ἑπ., Γ. Κορόβιο, ὁ.π., σελ. 50 και Κ.
Μοσκόφ, Η Έθνική και Κοινωνική Συνειδηση στην Έλλάδα,
σελ. 118.

ἡ πολιτική τοῦ ἔντονου ἐξωτερικοῦ δανεισμοῦ, πού ὁλοκληρώνει τή διαδικασία τῆς ἐξαρτήσεως ἀπό τίς ξένες δυνάμεις καί ἀφαίρει ἀπό τό Κράτος κάθε δυνατότητα νά χαράξει αὐτόνομη κρατική πολιτική, πού θά προσανατολιζόταν πρὸς τή συσσωρευση κεφαλαίου στους παραγωγικούς τομεῖς τῆς οἰκονομίας.⁴⁷ Ἡ παραγωγική ἀξιοποίηση τῶν ἑλληνικῶν πόρων θά βασισθεῖ στὶς ξένες ἐπενδύσεις. Ἀπὸ τὸ 1861 περίπου οἱ ἀδελφεοὶ πού παραχωροῦνται σέ ξένους ἰδιώτες ἢ ἐπιχειρήσεις γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ὀρυκτοῦ πλοῦτου, τὴν κατασκευὴ καὶ ἐκμετάλλευση ἔργων ὑποδομῆς καὶ κοινῆς ὠφελείας, εἶναι πολυάριθμες καὶ ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο τὸ Κράτος προσπαθοῦσε νά προωθήσει τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Βέβαια, ὅπως σημειώθηκε, σ' ὁλόκληρη τὴν πρώτη περίοδο μέχρι τὸ 1860, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων γιὰ ἐπενδύσεις στὴν Ἑλλάδα ἦταν σχετικὰ περιορισμένο καὶ ἀρκετὰ ἐπιλεκτικό. Ὁ ἑλληνικὸς χώρος ἀποτελοῦσε δευτερεύουσα ἀγορὰ καὶ δὲν διέθετε πλούσια κοιτάσματα, πού ἡ ἐκμετάλλευσή τους θά συγκέντρωνε τὸ ἄμεσο ἐνδιαφέρον τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ κεφαλαίου, οὔτε καὶ προσέφερε σπουδαίες δυνατότητες δημιουργίας μεγάλων ἀγροκτημάτων ἀπὸ ξένους γιὰ παραγωγή ἐξαγωγίμων προϊόντων, ὅπως ἄλλες χώρες τῆς περιφέρειας.⁴⁸

Γενικά ὁμως, οἱ ξένες ἐπενδύσεις ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στὴν κατεύθυνση πού πῆρε ὁ σχηματισμὸς κεφαλαίου στὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία τοῦ 19ου αἰῶνα. Ὅπως ἀναφέρθηκε, σημαντικό τμήμα τοῦ κεφαλαίου στὸν τραπεζικὸ, στὸν μεταλλευτικὸ καὶ στὸν τομέα τῆς ὑποδομῆς ἀφορᾷ ξένες ἐπενδύσεις.⁴⁹ Μὲ τὴ συγκέντρωσή τους στοὺς τομεῖς αὐτοὺς οἱ ξένες ἐπενδύσεις ἐνίσχυσαν ὀρισμένους μόνο τομεῖς τῆς οἰκονομίας, καὶ βασικά τίς υπηρεσίες, σέ βάρος τῆς παραγωγῆς ὑλικῶν προϊόντων.

Ἐτσι, ἡ δημιουργία τοῦ τραπεζικοῦ συστήματος συνδέθηκε μὲ τὴ χρηματοδότηση βασικά τοῦ ἐμπορίου, πού ἡ ἀνάπτυξή του δὲν ἀνταγωνιζόταν τὸ

ξένο κεφάλαιο, διευκόλυνε τὴ διείσδυση τῶν ξένων προϊόντων στὴν ἑλληνικὴ ἀγορὰ καὶ τὴν ἐξαγωγή ἀγροτικῶν προϊόντων καὶ πρώτων ὑλών, προωθώντας ἐτσι τὴν «ἐμβάθυνση» τῶν σχέσεων τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας μὲ τὴ διεθνή καπιταλιστικὴ ἀγορὰ.⁵⁰ Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ σχέσεις πολιτικῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὴν Ἀγγλία καὶ Γαλλία, πού χαρακτήριζαν τὴν Ἑλλάδα τοῦ Ὁθῶνα, μετασχηματίζονται καὶ διευρύνονται προοδευτικά πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς οἰκονομικῆς ἐξαρτήσεως, διαδικασία πού ὁλοκληρώνεται στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα.

Τὸ μικρὸ μέγεθος τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ ἀνυπαρξία συνθηκῶν τέτοιων, πού νά ἐξασφαλίζουν ὑψηλὴ ἀπόδοση στὶς ἐπενδύσεις πού θά κατευθύνονταν στὸν βιομηχανικὸ τομέα, δόγησαν στὴ συγκέντρωση σημαντικοῦ τμήματος τῶν ξένων ἄμεσων ἐπενδύσεων (καὶ τῶν ἐπενδύσεων χωροποικταίου) στὸν τομέα τῆς ὑποδομῆς. Τὸ ἑλληνικὸ Κράτος ἐξασφάλιζε εὐνοϊκότερους ὅρους στὰ ξένα κεφάλαια πού ἐπενδύονταν στὸν τομέα αὐτό, ἢ ἀνάπτυξη τοῦ ὁποίου ὡδηγοῦσε στὴ δημιουργία ἐξωτερικῶν οἰκονομιῶν γιὰ τὴν ἀποδοτικότερη λειτουργία τόσο τοῦ ξένου, ὅσο καὶ τοῦ ἐγχώριου κεφαλαίου. Καθὼς βέβαια ἡ οἰκονομία ἦταν προσανατολισμένη πρὸς τὸ ἐμπόριο, ἡ ἀνάπτυξη τῆς ὑποδομῆς αὐτῆς (χερσαῖες καὶ θαλάσσιες μεταφορές, ηλεκτροφωτισμὸς, συγκοινωνιακὸ καὶ τηλεπικοινωνιακὸ ἀστικό δίκτυο κτλ.) ἐνίσχυσε στὴν οὐσία τὴν ἀστικοποίηση καὶ τὸν ἀντιπαραγωγικὸ χαρακτήρα τῆς,⁵¹ ἐνῶ ὁ μονοπωλιακὸς χαρακτήρας τῶν ἐταιριῶν, πού ἐκμεταλλεύονταν τὰ ἔργα αὐτά, ἐξασφάλιζε ὑψηλὰ κέρδη στὶς ξένες ἐπιχειρήσεις.

Οἱ ξένες ἐταιρίες κυριάρχησαν γιὰ μεγάλو διάστημα στὴ μεταλλευτικὴ παραγωγή καὶ στὸ ἐμπόριο τῆς Ἑλλάδας. Ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1860-70 καὶ μέχρι τὸν Ἀ' Παγκόσμιον Πόλεμο, ἡ παραγωγή μολύβδου, ψευδάργυρου, σιδήρου καὶ λευκοῦ λίθου, πού ἀντιπροσώπευε τὸ 93,4% τῆς συνολικῆς μεταλλευτικῆς παραγωγῆς στὴν περίοδο 1865-1909, ἔρριχναν ὁλοκληρωτικά ἢ σέ μεγάλο βαθμὸ στὰ χέρια τους.

Ἐπὶ πλέον, οἱ ξένες ἐπενδύσεις στὰ μεταλλεῖα, προσανατολισμένες καθὼς εἶναι τὴν ἐξαγωγή μεταλλευμάτων σέ ἀκατέργαστη μορφή, εἶναι ἀποκομμένες ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη οἰκονομία καὶ ἐλάχιστα συντελοῦν στὴν πραγματοποιήση συμπληρωματικῶν ἐπενδύσεων (backward καὶ forward effects).

50. Γιὰ τὴ χρηματοδότηση τοῦ ἐμπορίου σάν μορφή ἐργασίας τῶν τραπεζῶν, βλ. G. Haritakis, *Annuaire économique de la Grèce pour l'année 1938* (Athènes 1939), σελ. 82, K. Τσουκαλά, ὁ.π., σελ. 265.

51. Γιὰ τὴ λειτουργία αὐτῶν τῶν ἔργων ὑποδομῆς, στὶς χώρες τῆς περιφέρειας ὅπου κυριαρχεῖ ἄκομα τὸ ἐμπορευματικὸ κεφάλαιο, βλ. P. Baran, *The Political Economy of Growth* (London 1973, Penguin), σ. 332-7.

47. Βλ. Β. Ι. Φίλια, ὁ.π., σελ. 91 καὶ Τ. Λιγνάδη, ὁ.π., σελ. 34.

48. Βλ. Β. Ι. Φίλια, ὁ.π., σελ. 76/7 καὶ 79, πού θεωρεῖ ἐπίσης ὅτι ὁ ρωσο-ἀγγλικὸς ἀνταγωνισμὸς στὴν περιοχὴ λειτουργοῦσε ἀνασταλτικὰ στὴν καπιταλιστικὴ ἐπενδυτικὴ δραστηριότητα. Βλ. ἐπίσης Κ. Τσουκαλά, ὁ.π., σελ. 21 καὶ Γ. Δερτιλῆ, *Κοινωνικὸς Μετασχηματισμὸς καὶ Στρατιωτικὴ Ἐπέμβαση 1880-1909* (Ἀθήνα 1977), σελ. 17.

49. Ὁ Κ. Μοσχόφ, στὸ: *Ἡ Ἑθνικὴ καὶ Κοινωνικὴ Συνεισφορά στὴν Ἑλλάδα*, σελ. 168, ἀναφέρει ὅτι τὸ 1909 ἡ συμμετοχὴ τοῦ ξένου κεφαλαίου ἀντιπροσώπευε τὸ 58% τοῦ κεφαλαίου στὶς τραπεζές, τὸ 45%, στὶς κοινωφελεῖς ἐπιχειρήσεις, τὸ 22%, στὸ ἐμπόριο, τὸ 63%, στὴ βιομηχανία καὶ τὸ 25% στὴ ναυτιλία. Ἀν καὶ τὸ ποσοστὸ στὴ βιομηχανία φαίνεται ἐξαιρετικὰ διογκωμένο, τὰ μεγέθη αὐτά μποροῦν νά θεωρηθοῦν ἐνδεικτικά γιὰ τὴ διείσδυση πού εἶχε συντελεσθεῖ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Παραγωγή κυριότερων μεταλλευτικῶν προϊόντων μεταξύ 1865-1909

	σέ χιλ. τόννους	‰
Σίδηρο	7634	52,3
Σιδηρομαγνάνιο	3766	25,8
Ψευδάργυρος	117	0,8
Μαγνάνιο	246	1,7
Χρῶμιο	132	0,9
Λευκόλιθος	580	4,0
Λιγνίτης	317	2,2
Σμύρις	170	1,2
Μόλυβδος	580	4,0
Πεφρυγμένος ψευδάργυρος	954	6,5
Καυστική καί δίπτυρος μαγνησία	106	0,6
	14602	100,0

Πηγή η': Έπεξεργασία στοιχείων από Λεξικό 'Ηλαιο, δ.π., σελ. 1503 καί Γ. Α. 'Αναστασοπούλου, δ.π., σελ. 1177,8.

Ἡ διείσδυση στό ἐμπόριο, ἰδίως μετά τό 1880, ἐξασφάλισε στίς ἀναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες καί τόν ἐλεγχό πάνω στό ἐξωτερικό ἐμπόριο βασικῶν ἐξαγωγίμων προϊόντων, ὅπως ὁ καπνός, ἐν μέρει ἡ σταφίδα, καί ἀργότερα τά χαλιά, ἐνῶ κατά τήν περίοδο ἰδίως τοῦ μεσοπολέμου σημειώνεται ξένη διείσδυση καί στό ἐισαγωγικό ἐμπόριο τῆς Ἑλλάδας (πετρελαιοειδή, αὐτοκίνητα, χημικά, ηλεκτροτεχνικό ὕλικό). Ἡ ἐξάπλωση τῆς ξένης παρουσίας καί στόν ἐμπορικό τομέα δέν ἦταν βέβαια καινούργιο στοιχείο. Οἱ δυτικοευρωπαῖοι ἔμποροι κυριαρχοῦσαν στό ἐμπόριο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας,⁵² καί ἡ διείσδυση τῆς παρουσίας τους ἀπό τά τέλη τοῦ 19ου αἰ. στό ἐμπόριο τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου δέν εἶναι ποιοτικά νέο στοιχείο.

Ἡ πραγματοποίηση ξένων ἐπενδύσεων σέ τομεῖς μέ ἔντονα μονοπωλιακά ἢ ὀλιγοπωλιακά χαρακτηριστικά ἐξασφάλισε στό ξένο κεφάλαιο ὑψηλά κέρδη καί τόν ἐλεγχό πάνω σ' ἕνα ἀξιο-λογο τμήμα τοῦ οἰκονομικοῦ πλεονάσματος. Τράπεζες, μεταλλεῖα, ἐμπόριο, ἐπιχειρήσεις κοινῆς ὠφελείας, ἀσφάλειες, ἦσαν τομεῖς, πού, λόγω τῆς ἀποδοτικότητάς τους, συγκέντρωναν τό ἔντονο ἐνδιάμερον ὅλων τῶν μερίδων τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κόσμου τῆς ἐποχῆς. Ἀφήνοντας κατά μέρος τίς ἐμφανεῖς περιπτώσεις, ὅπου οἱ ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις ἀποτελοῦσαν τή μόνη ἢ τή σπουδαιότερη ἐπιχείρηση στόν τομέα πού πραγματοποιοῦνταν (π.χ. Ἰονική Τράπεζα, Ἐθνική Τράπεζα, μετα-

λλεῖα Λαυρίου, Φίξ, ἐπιχειρήσεις κοινῆς ὠφελείας), βλέπουμε ὅτι ἡ ξένη διείσδυση συνδέεται στενά μέ ὀλιγοπωλιακές δομές καί σέ μία σειρά ἀπό ἄλλες περιπτώσεις:

—Τό 1898 ἡ ἀτμοπλοϊκή συγκοινωνία τῆς Ἑλλάδας γινόταν ἀπό 4 ἐταιρίες μέ 31 πλοῖα, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ μία μέ 9 πλοῖα (Τζῶν Μάκ Δούαλ καί Βαρβούρ) ἦταν ἀλλοδαπή.⁵³

—Γύρω στό 1910 στή Μακεδονία λειτουργοῦν 10 νηματοργεῖα μέ συνολικά 2470 ἐργάτες, 2970 ἵππους καί 73100 ἀτράκτους, ἀπό τά ὅποια τά δύο μέ 800 ἐργάτες, 700 ἵππους καί 20000 ἀτράκτους (τό 1/4 περίπου) εἶναι γαλλικά.⁵⁴

—Ἀπό τίς 5 ἐριοργεῖες στή Β. Ἑλλάδα, ἡ μία (Fils de C. A. Errera et Cie) εἶναι ἀλλοδαπή.⁵⁵

—Ἀπό τά δύο ἐργοστάσια μύρας στή Μακεδονία, τό ἕνα καί μεγαλύτερο (γύρω στό 80% τῆς παραγωγῆς) εἶναι ἀλλοδαπό.⁵⁶

—Τά τέσσερα σημαντικότερα ἐργοστάσια τῆς Μακεδονίας (Ἀτμόμυλος τῆς Ἀν. Ὀθωμανικῆς Ἐταιρίας—Ἀλατίνη), τό Κεραμοποιεῖο Ἀλατίνη, τό ἐργοστάσιο Φωταερίου Θεσσαλονίκης καί τό Καπνοκοπήριο τῆς Régie Ottomane des Tabacs) ἦσαν ἀλλοδαπά.⁵⁷

—Τό ἐμπόριο τῶν πετρελαιοειδῶν θρίσκεται στά χέρια ξένων ἐταιριῶν.⁵⁸

—Τό ἐξαγωγικό ἐμπόριο καπνοῦ ἐλέγχεται ἀπό ξένες, βασικά ἀμερικανικές, ἐταιρίες.⁵⁹

Βασικό συμπέρασμα ἀπό τήν ἀνάλυση πού προηγήθηκε εἶναι ὅτι οἱ ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις στήν περίοδο πού ἐξετάστηκε, χωρίς νά ἀποτελοῦν κυρίαρχο παράγοντα στή διαμόρφωση τῶν δομῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κοινωνικο-οἰκονομικοῦ σχηματισμοῦ, ἐπηρεάσαν ὥστόσο, παράλληλα μέ ἄλλους μηχανισμούς, βασικά χαρακτηριστικά φαινόμενα τῆς διαδικασίας τῆς νεοελληνικῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης: ἐνίσχυση τῶν οἰκονομικῶν τομέων, πού δέν ἀνταγωνίζονται τήν ἐπέκταση τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν βιομηχανικῶν δυνάμεων, καθώς καί τοῦ ἐμπορευματικοῦ-ἀντιπαραγωγικοῦ χαρακτήρα τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, ξένος ἔλεγχος καί ἰδιοποίηση ἐνός τμήματος τοῦ πλεονάσματος τῆς οἰκονομίας, διαστρέβλωση τῶν δομῶν στίς ἐξωτερικές ἀνταλλαγές καί στήν προσφορά καί ζήτηση προϊόντων, περιορισμένη συσσώρευση κεφαλαίου στούς παραγωγικούς τομεῖς

52. Βλ. ἰδίως τίς παρατηρήσεις τοῦ Β. Ι. Φίλια, δ.π., σελ. 35 ἐπ. πάνω σ' αὐτό καί γιά τή θέση τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων στόν βαλκανικό καί μικρασιατικό χώρο. Ἀντίθετη ἄποψη φαίνεται νά ὑποστηρίζει ὁ Κ. Τσουκαλάς, δ.π., σελ. 252, 356/7, πού θεωρεῖ ὅτι ἡ ἄμεση συμμετοχή τοῦ ξένου κεφαλαίου στίς ἐμπορικές δραστηριότητες ἦταν μέχρι τό 1880 περιθωριακή ἐν ὀθωμανικῇ Τουρκίᾳ καί ὅτι ἡ ἑλληνική μεγαλοαστική τάξη ἀντιμετωπίζει ἀπό τότε τόν ἀνταγωνισμό τοῦ διεθνοῦς κεφαλαίου, σέ χώρους πού ἀποτελοῦσαν πρὶν πεδία μονοπωλιακῆς δραστηριότητάς τῆς.

53. Γ. Α. Ἀναστασοπούλου, δ.π., σελ. 749/50.

54. Στόν ἴδιο, σελ. 910/1.

55. Στόν ἴδιο, σελ. 913.

56. Στόν ἴδιο, σελ. 913/4.

57. Γιά τή Régie βλ. Ν. Verney-G. Dambmann, δ.π., σελ. 182 ἐπ.

58. Βλ. Γ. Α. Ἀναστασοπούλου, δ.π., σελ. 937.

59. Βλ. Β. Ι. Φίλια, δ.π., σελ. 76 καί Κ. Τσουκαλάς, δ.π., σελ. 264/5.

τῆς οἰκονομίας, καί, τέλος, ἐνίσχυση τῶν δομῶν οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξαρτήσεως κατὰ τὴ διάρκεια ὅλης τῆς περιόδου ποὺ ἐξετάστηκε. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐλληνικὸς χῶρος, λόγω τῆς ὑπαγωγῆς του στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἀπέφυγε τὴν εὐρωπαϊκὴ καπιταλιστικὴ διείσδυση μέχρι τὴν ἰδρύση τοῦ ἐλληνικοῦ Κράτους,⁵⁹ ἐνὸς παράλληλα διέθετε ἕνα ἀρκετὰ σημαντικὸ ἐπιχειρηματικὸ δυναμικὸ μὲ ἀνεπτυγμένη δραστηριότητα καὶ χρηματικὴ δύναμη στὸν ἐμπορικὸ καὶ ναυτιλιακὸ τομέα, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ παρεμποδισθεῖ μιὰ τυπικὰ ἀποικιακὴ ἐξέλιξη, ὅπου τὸ ξένο κεφάλαιο θὰ ἀσκούσε κυριαρχικὸ ἔλεγχο σὲ ὅλους τοὺς

ἀναπτυγμένους τομεῖς τῆς οἰκονομίας.⁶⁰

Μὲ τὴν ἐναρξὴ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ἀστικός μετασχηματισμός καὶ ξένη ἐξάρτηση ἀποτελοῦσαν βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐλληνικῆς κοινωνικο-οἰκονομικῆς πραγματικότητος. Μετὰ τὸν πόλεμο, τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα θὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ θὰ ὀδηγήσουν στὸ φαινόμενο τῆς ταχύρρυθμης ἀνόδου τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, μιᾶς ἀνόδου ὅμως ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ φέρει ἔντονα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ περιφερειακοῦ καπιταλισμοῦ, καὶ ὅπου οἱ ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις ἔπαιξαν ἕνα ρόλο πολὺ πῖο καθοριστικὸ καὶ δυναμικὸ γιὰ τὴ δομὴ καὶ τὴ λειτουργία τῆς οἰκονομίας, ἀπὸ ὅ,τι πρίν.

59. Βλ. Β. Ι. Φιλία, ὁ.π., σελ. 76 καὶ Κ. Τσουκαλά, ὁ.π., σελ. 264/5.

60. Βλ. Κ. Τσουκαλά, ὁ.π., σελ. 266 καὶ Γ. Δερτιλῆ, ὁ.π., σελ. 165.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Ξένες ἐπενδύσεις¹ στὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τομεῖς καὶ χώρα προελεύσεως (1830-1939)

Ἐπωνυμία ἐπιχειρήσεως	Ἔτος ἰδρύσεως	Βασικοὶ ξένοι μέτοχοι	Χώρα προελεύσεως
Ιη περίοδος (1830-1879)			
<i>Τραπεζικὸς τομέας</i>			
1. Ἴονικὴ Τράπεζα ²	1839	Ionian Bank Ltd	Ἀγγλία
2. Ἐθνικὴ Τράπεζα Ἑλλάδος	1841	Eynard, Rothschild κ.ά.	Γαλλία, Ἀγγλία
3. Ὄθωμανικὴ Τράπεζα ³	1863	Credit Lyonnais καὶ Ἀγγλοι	Γαλλία, Ἀγγλία
<i>Μεταλλεντικός τομέας</i>			
4. Ἀν. Γαλλικὴ Ἐτ. Λαυρίου	1867	J. Serpieri et H. Roux et Cie	Γαλλία
5. Soc. Française des mines de Laurium ⁴	1876	" "	Γαλλία
6. Γαλλικὴ Ἐτ. Σερῖφου-Σπηλιελῆς ⁵	1880	" "	Γαλλία
<i>Ἑνεργειακὸς τομέας</i>			
7. Ἐτ. Ἀεριοφότος Ἀθηνῶν ⁶	1857	Fr. Feral (μέχρι τὸ 1887) Ἀν. Ἐτ. Ἀεριοφότος καὶ Ὑδάτων (μέχρι τὸ 1938)	Γαλλία
8. Φωτισμός Ἑρμούπολεως μὲ φωταέριο ⁷	1872	Alfr. Gotero	Γαλλία
<i>Μεταποίηση</i>			
9. Ζαχαροβιομηχανία ⁸	1841	Κ. Ροβέρτης—B. Villeroy	Βέλγιο-Γαλλία
10. Κτενοποιοεῖο Σύρου ⁹	1851	Θεμ. Μιχαλοῦδης—Βράτζλερ	Γαλλία
11. ΦΙΞ ¹⁰	1864	Γ. Φίξ	Γερμανία

1. Πρίν ἀπὸ τὴν περίοδον αὐτὴ οἱ ξένες ἐπενδύσεις ἦσαν σχεδὸν ἀνύπαρκτες. Ἀπὸ τὶς λίγες πληροφορίες ποὺ μποροῦσαμε νὰ συγκεντρώσουμε, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχαν ὀρισμένες τελείως μεμονωμένες περιπτώσεις. Ἐπὶ ἀναφέρεται ὅτι Βενετοὶ εἶχαν ἰδρύσει ἕνα ἐργαστάσιον ὑφανμάτων στὸ Βελεστίνο καὶ ἕνα Γάλλος βιοτεχνία παραγωγῆς ρυμῶ ἀπὸ γλυκὺρρεξ στὴ Ζακύνθο. Βλ. Κ. Σιμόπουλου: *Ξίνοι τοῦξήματα στὴν Ἑλλάδα 1880-1910* (Ἀθήνα 1975), σελ. 429 καὶ 440.

2. Ἡ Ἴονικὴ Τράπεζα ἰδρύθηκε στὰ Ἐπτάνησα ἐπὶ ἀγγλικῆς κυριαρχίας. Μετὰ τὴν ἐνωμασίαν τῶν νησιῶν στὸ ἑλληνικὸ Κράτος τὸ 1864, ἐπεκράτησε καὶ στὸν ὑπόλοιπο ἐλληνικὸ χῶρο. Τὸ 1938 ἐξαγοράσε τὴ Λαϊκὴ Τράπεζα. Βλ. Α. Φέρρη: «Τὸ ξένο κεφάλαιο στὴν Ἑλλάδα (1840-1940)», στὸν *Οἶκον. Ταξινόμοι* τῆς 29. Ι. 76.

3. Ἐντα τῆς τράπεζας ἦταν ἡ Κωνσταντινουπόλει καὶ στὴ Θεσσαλονικὴ ἰδρύθηκε τὸ 1863 ὑποκατάστημα, ποὺ λειτουργοῦσε μέχρι τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον σχεδὸν σὰν τράπεζα κυριαρχοῦ στὴν ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονικῆς ἀλλὰ καὶ σὰ ὅλο τὸ χῶρο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Βλ. Δημ. Στεφαννίδη: *Ἡ ἐποχὴ τῶν κεφαλαίων καὶ αἱ οἰκονομικαὶ καὶ πολιτικαὶ τῆς συνέπειαι* (Θεσσαλονικὴ 1930), σελ. 231 καὶ Κ. Μοσχῶφ: *Θεσσαλονικὴ 1700-1912. Τὴν τῆς μεταρρυθτικῆς πύλης* (Ἀθήνα 1974), σελ. 64.

4. Ἡ ἐταιρία αὕτη προήλθε ἀπὸ τὴν Ἀν. Γαλλικὴ Ἐτ. Λαυρίου μετὰ τὴ διένεξή της τελευταίας μὲ τὸ ἑλληνικὸν Δῆμος, ποὺ ὀδήγησε στὴν ἐκποίηση της στὴν Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως (Α. Συγγρό). Ἡ τράπεζα ἰδρύσε τὴν Ἐταιρία Μεταλλουργεῖων Λαυρίου μαζί μὲ τὸν ἱταλὸ Ι. Σερπιέρη. Ἐνὸς ἀπὸ τὴν παλαιὰ ἐταιρία ἰδρύθηκε τὸ 1876 ἡ Soc. Française des mines de Laurium. Βλ. Δ. Στεφαννίδη, ὁ.π., σελ. 175 καὶ Γ. Α. Ἀναστασοπούλου: *Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας 1840-1940* (Ἀθήνα 1947), τομ. 1ος, σελ. 268.

5. Βλ. Γ. Κορδάτου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς κεφαλαιοκρατίας* (Ἀθήνα 1972), σελ. 57.

6. Βλ. Λεζικό Ἠλίας, τόμ. Ἑλλάς, σελ. 1296 καὶ Δ. Στεφαννίδη, ὁ.π., σελ. 178.

7. Βλ. Γ. Α. Ἀναστασοπούλου, ὁ.π., σελ. 260/1.

8. Τίμω στὸ 1850 πτώχευσε λόγω τῆς ἀδυναμίας τῶν Γάλλων γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Βλ. Δ. Στεφαννίδη, ὁ.π., σελ. 174, Γ. Α. Ἀναστασοπούλου, ὁ.π., σελ. 55, 58, 75, 78 καὶ 82/3.

9. Ἡ πρώτη μεγάλη βιομηχανία μπύρας καὶ πάγου στὴν Ἑλλάδα. Μέχρι τὸ 1928 εἶχε ἐξαγοράσει ὅλες τὶς ἄλλες ἐταιρίες ποὺ ἰδρύθηκαν στὸ μεταξύ. Βλ. S. Ronati: *Griechenland von heute* (Amsterdam 1935), σελ. 177.

οί ξένες ἄμεσες ἐπενδύσεις καί ἡ διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς οἰκονομίας (1830–1939)

12. Οἰνοποιητική Ἀχαΐα ¹¹	1873	Γ. Κλάους	Γερμανία
13. Ἐργαστάσιο Χημικῶν προϊόντων Ἑλλάδος ¹²	1873	Ἰδρύθηκε ἀπὸ τὴν Ἑθνικὴ Τράπεζα, τὴν Τράπεζα Ἀθηνῶν, τὴ Soc. Viticole, τὴ Banque d' Orient κ.ἄ.	Γαλλία
14. Μεταξουργεῖο ¹³			Ἀγγλία
15. Γαλλικοὶ Ἀλευρόμυλοι ¹⁴	1854		Γαλλία
16. Ἀλευρόμυλος ¹⁵	1873	Alatini κ.ἄ.	Αὐστρία, Ἰταλία
Τηλεπικοινωνίες			
17. Ἐκμετάλλευση ὑποβρυχίων τηλεγραφικῶν γραμμῶν ἑσῶτ. καὶ ἐξωτερικοῦ ¹⁶	1859	Newell and Co (μέχρι τὸ 1866) Mediterranean Extension Telegraph Co-W. Binney (μέχρι 1871) Levant Submarine Telegraph Co-Eastern Telegraph Co (μέχρι 1932) Cable and Wireless Co (μέχρι 1939)	Ἀγγλία

Συγκοινωνίες

18. Ἐκμετάλλευση συγκοινωνίας Ἀθηνῶν-Πειραιῶς μετ' ἀμάξια ¹⁷	1835	Στρώγγ	Γερμανία
19. Σιδηρόδρομος Ἀθηνῶν-Πειραιῶς ¹⁸	1857	Fr. Ferald	Γαλλία

Ἀγροτικός τομέας

Ἀπὸ τῆς σύστασις τοῦ ἐλληνικοῦ Κράτους μέχρι τὸ 1879 εἶχαν πραγματοποιηθεῖ οἱ ἐξῆς ξένες ἐπενδύσεις στὸν ἀγροτικό τομέα (πρότυπα τσιφλίκια)¹⁹:

20. de Roujoux (Ἀττική)			Γαλλία
21. de Lapiette (Ἀττική)			Γαλλία
22. Noel (Εὐβοία)			Ἀγγλία
23. Stoli (Ξηροχῶρι)			Ἰταλία
24. Ἀφοὶ Vild (Εὐβοία)			Ἑλβετία
25. de Mimont (Εὐβοία)			Γαλλία
26. Faliere (Ξηροχῶρι)			Γαλλία
27. Leevens (Εὐβοία)			ΗΠΑ
28. Fournier (Καλαμάτα)			Γαλλία

2η περίοδος (1880 – 1914)

Τραπεζικός τομέας

1. Τράπεζα Ἀθηνῶν ²⁰	1893	Συμμετοχὴ τοῦ Comptoir National de Paris	Γαλλία
2. Τράπεζα Κρήτης ²¹	1899	Συμμετοχὴ Hambro Bank μετ' Ἑθνικὴ Τράπεζα	Ἀγγλία
3. Τράπεζα Θεσσαλονίκης ²²	1888	Banque Parisienne et des Pays Bas	Γαλλία
4. Τράπεζα Hirsch ²³	1888	Αὐστριακὰ καὶ ἰταλικά κεφάλαια	
5. Τράπεζα Ἀνατολῆς ²⁴	1904	Συνεργασία Ἑθνικῆς Τραπεζικῆς καὶ Nationalbank für Deutschland	Γερμανία

Μεταλλεία-Ὄρυχεῖα

6. Μεταλλεῖα μαγνησίτου ²⁵		British Petrified	Ἀγγλία
7. Μεταλλεῖα λευκολίθου ²⁵		Co; Anglo-Hellenique de Magnesium	Ἀγγλία
8. Grecian Marbles Co Ltd ²⁶		Soc. des Marbres Grecs	Ἀγγλία

11. Βλ. Δ. Στεφαννίδη, δ.π., σελ. 178 καὶ S. Ronart, δ.π., σελ. 112.

12. Γ. Α. Ἀναστασοπούλου, δ.π., σελ. 278 καὶ D. G. Antonopoulou, *La Dette Publique Hellénique. Les Sociétés Anonymes en Grèce* (1922), σελ. 477.

13. Ἀντιστὸ τὸ ἔτος ἰδρύσεως. Ὁ Ἀναστασοπούλου, δ.π., σελ. 192 ἀναφέρει ὅτι τὸ 1854 ἔθηκε σὲ λειτουργίαν.

14. Κ. Μοσκόφ, δ.π., σελ. 66.

15. Κ. Μοσκόφ, δ.π., σελ. 66.

16. Δ. Στεφαννίδης, δ.π., σελ. 176 καὶ 228, 292/3.

17. Βλ. Λεξικό Ἰλίου, τὸν. Ἑλλάς, σελ. 1306 καὶ Ν.Σ. Κτενιάδης: *Οἱ πρώτοι ἑλληνικοὶ σιδηρόδρομοι* (Ἀθήναι 1936), σελ. 28.

18. Τελικὰ ἡ γραμμὴ κατασκευάστηκε ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ «Ἑταιρία τοῦ ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ σιδηρόδρομου» καὶ τὰ ἐγκαίνια ἐγέναντο τὸ 1869. Τὸ 1874 ἡ ἐταιρία ἀγοράστηκε ἀπὸ τὴν Βιομηχανικὴ Τράπεζα (Αἰ. Σιδηρόδρομος Ἀθηνῶν - Πειραιῶς). Βλ. Ν.Σ. Κτενιάδης, δ.π., σελ. 34 ἐπ., Δ. Στεφαννίδης, δ.π., σελ. 177. Λεξικό Ἰλίου, τὸν. Ἑλλάς, σελ. 1306 καὶ Γ.Α. Ἀναστασοπούλου, δ.π., σελ. 356.

19. Ἀπὸ τὸ διελθὼ τοῦ Κ. Βερρόπουλου. *Τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα στὴν Ἑλλάδα 1830-1909* (Ἀθήναι 1974), σελ. 141-143.

20. Μετὰ τὸ 1907 ἡ Γαλλία ἀνέλαβε τὴν διεύθυνση τῆς Τραπεζῆς. Βλ. Ν. Ἰγγλέση: *Ὁδγὸς τῶν Ἀνωνύμων Ἑταιριῶν 1937-1938*, τευχὸς 2, *Αἱ ἑλληνικαὶ Τραπεζαί* (Ἀθήναι 1939), σελ. 8.

21. Βλ. Κ. Μοσκόφ: *Ἡ Ἑθνικὴ καὶ Κοινωνικὴ Συνεισφορά στὴν Ἑλλάδα 1830-1909* (Ἀθήναι 1974), σελ. 162.

22. Ἐπὶ τῆς τραπεζῆς ἦσαν ἡ Κωνσταντινουπόλη καὶ ὑπῆρχαν ὑποκαταστήματα σὲ ὅλες τὶς μεγάλες πόλεις τῆς Τουρκίας. Λειτουργοῦσε μέχρι πρὶν ἀπὸ τὸν Β' Παγκ. Πόλεμο. Βλ. Δ. Στεφαννίδη, δ.π., σελ. 231 ἐπ. καὶ Κ. Μοσκόφ, *Θεσσαλονίκη*, σελ. 64.

23. Βλ. Κ. Μοσκόφ, *Θεσσαλονίκη*, σελ. 64/5.

24. Βλ. Ν. Ἰγγλέση, δ.π., σελ. 9 καὶ Δ. Στεφαννίδη, δ.π., σελ. 224/5 καὶ 293. Ἡ ξένη συμμετοχὴ ἦταν λιγότερο ἀπὸ 50% καὶ ἐπεκράτησε καὶ σὲ Γάλλους καὶ Ἀγγλους. Σκοπὸς τῆς τραπεζῆς ἦταν ἡ διεκδίκηση τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων Ἑλλάδος, Τουρκίας, Αἰγύπτου καὶ Εἰς Πόντου. Πέρα ἀπὸ τὶς πέντε αὐτὲς τραπεζὲς ὁ Μοσκόφ ἀναφέρει καὶ στὴ Θεσσαλονικὴ λειτουργοῦσαν καὶ μετὰ σιερά ἀπὸ ὅλες τῆς τραπεζῆς, ὅπως οἱ: Deutsche Bank (Γερμανία), R. Beaudouy (Γαλλία), Soc. Générale (Γαλλία), Banque Nat. de Turquie (Ἀγγλία), Βλ. *Θεσσαλονίκη*, σελ. 65/6.

25. Βλ. H. Lefevre-Meaulle: *La Grèce Economique et Financière en 1915* (Paris, 1916), σελ. 70 καὶ Δ. Στεφαννίδη, δ.π., σελ. 227.

26. H. Lefevre-Meaulle, δ.π., σελ. 72 καὶ Δ. Στεφαννίδη, δ.π., σελ. 227. Ἡ ἐταιρία ἰδρύθηκε μετ' σκοπὸν τὴν ἐκμετάλλευση λατομείων μαρμάρου στὴν Πεντέλη, Σκῆρο, Στύρα, κτλ.

Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών, 6' και γ' τετράμηνο 1977

9. Μεταλλεία σιδήρου²⁷
10. ΑΕ Μεταλλείων σιδήρου Λαρυμνής²⁸
11. 'Αν. Μεταλλευτική έτ. ΛΟΚΡΙΣ²⁸
12. 'Ετ. Μεταλλείων Βάτι Μήλου²⁸ 1908
13. 'Ελλ. 'Ετ. Μεταλλείων Λευκολίθου²⁸ 1908
14. 'Ολλανδοελληνική μεταλλευτική έτ.²⁸ 1905
15. Syra Mining Co²⁸ 1909
16. Chollet et Co. (σιδηρομεταλλεία)²⁹

Παραγωγή-Διανομή ενέργειας

17. 'Ελληνική 'Ηλεκτρική 'Εταιρία Thom- 1899
son-Houston³⁰
18. Φωτισμός Κερκύρας και προεκτάσεων 1896
ΑΕ (μετέπειτα: Φωτισμός του Κέντρου)³¹
19. 'Εργοστάσιο Φωταερίου Θεσσαλονίκης³² 1887
20. Co. des Tramways et d' éclairage Elec- 1891
triques de Salonique³³
21. 'Ελληνικόν όμνιον ηλεκτρισμού (Λάρι- 1912
συ)³⁴

Μεταποίηση

22. Κεραμοποιείο Sté An. Industrielle et 1880
Commerciale de Salonique (Alatini)³⁵
23. Νηματοουργείο Sides et Cie (Θεσ/κη) 1890
24. Νεώλειο-ναυπηγείο 1891
25. 'Εργοστάσιο δυναμιτίδος 1891
26. Βιομ. Ζύθου 'Όλυμπος (Θεσσαλονίκη) 1892
27. D. Cattegno. Λιθοτυπογραφείο 1892
28. Νηματοουργείο Nouvelle Filature (Θεσσα- 1895
λονίκη)
29. 'Ατμόμυλος, Sté An. Industrielle et 1898
Commerciale de Salonique
30. Φανελλοποιείο-όμβρελλοποιείο, Fils de 1900
C.A. Errera et Cie (Θεσ/κη)
31. Βιομηχανία κανύβας (Θεσ/κη) 1900
32. 'Ασφαλτοβιομηχανία
33. Καπνοκοπήριο
34. Καρφοβελονοποιείο³⁶
35. Μηχανουργείο-Χυτήριο Frères Tiano et 1906
Cie (Θεσ/κη)
36. 'Υφαντουργείο Sté Ottomane des tissus 1906
(Θεσ/κη)
37. 'Ελληνική 'Εταιρία Οίνων-Οίνοπνευμά- 1906
των³⁷
38. Λιθογραφείο-Σιγαροχαρτοποιείο The 1908
mair de Botton (Θεσσαλονίκη)³⁸
39. 'Αρβυλοποιείο Kalderon et Argesti (Θεσσα- 1910
λονίκη)³⁸

Σιγκαωνωνίες

40. 'Εταιρία ίπποσιδηροδρόμων έν 'Ελλάδι³⁹ 1880
41. Διεθνής έταιρία Διόρυγος Κορίνθου⁴⁰ 1882

Corp. Grecque des Minerais

'Αγγλία
Βέλγιο
Γαλλία
Γαλλία-'Ιταλία
'Ολλανδία
'Ολλανδία
Αύστρια

'Ηλεκτρική έτ. Βρυξελλών TH.-H.
'Ηλεκτρική έτ. TH. - H. Μεσογείου

Βέλγιο
Γαλλία
Βέλγιο

Omnium Français d' Electricité

Γαλλία

Τζών και Μάκ Δουάλ, Γ. Βαρβούρ
Κάρ. HON
Misrahi, Fernandes et Cie

Γαλλία
Γαλλία

Tores, Misrahi et Cie
The Newchatel Asphalt Ltd
Régie ottomane des tabacs
Aύγ. Rothschild

'Αγγλία
Γαλλία

Τράπεζα 'Αθηνών (1/2), Προνομ. έτ. στα-
φίδος (1/2)

Γαλλία

Soc. des Laminoirs, Forges et Fonde-
riede Jemmapes V. Demerbe et Cie
E. Turer μέχρι το 1889
Τό 1905 εξαγοράστηκε από την 'Εθνική
Τράπεζα

Βέλγιο
'Ούγγαρία

27. Βλ. H. Lefevre-Meaulle, ό.π., σελ. 66.

28. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 227.

29. Γ.Α. 'Αναστασούλου, ό.π., σελ. 117. 'Ο ίδιος στη σελ. 1119 αναφέρει επίσης ότι στην 'Ανδρο εργάσθηκαν σε σιδηρούχες περιοχές οι ξένες έταιρίες Michailick Brod., Monnet Co., Bodaviz et Peterson το 1911 και μέχρι το 1914 ό G. Kahn.

30. Σκοπός της έταιρίας ήταν ή παροχή ηλεκτρικού όλην περιοχή 'Αθηνών-Πειραιώς. Τό 1920 εξαγόρασε την 'Ετ. Σιδηροδρόμων 'Αττικής. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 225 και D. G. Antonopoulou, ό.π., σελ. 333. Σε όλο όμως σημείο (σελ. 278) ό Στεφανίδης αναφέρει ότι μέχρι το 1929 που ό Ιταλοαλβετικός όμιλος ΣΙΒΑ μύηκε στην έταιρία, αυτή είχε κυρίως έλληνικά κεφάλαια.

31. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 225/6.

32. Γ.Α. 'Αναστασούλου, ό.π., σελ. 937.

33. Δ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 230/1 και D. G. Antonopoulou, ό.π., σελ. 350.

34. Δ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 226.

35. Τό στοιχείο για τις έπιχειρήσεις 22 μέχρι 33 έχουν παρθεί από τον Γ.Α. 'Αναστασούλου, ό.π., σελ. 664, 703, 805, 910/1, 913/4, 936, 937, από τον K. Μοσκόφ, 'Θρησκολογία, σελ. 67 και τον D. G. Antonopoulou, ό.π., σελ. 505.

36. Γ.Α. 'Αναστασούλου, ό.π., σελ. 605, και σελ. 937 για τις έπιχειρήσεις 35/6.

37. Δ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 226.

38. Γ.Α. 'Αναστασούλου, ό.π., σελ. 937.

39. Σημειώμα ίπποκινήτων τράμ στην περιοχή 'Αθηνών-Πειραιώς και από το 1890 άτιμοτροχιόδρομος 'Αθηνών-Φαλήρης. 'Η έταιρία λειτουργεί μέχρι το 1906 όποτε έβριθθη ή ΑΕ Τροχιόδρομων 'Αθηνών-Πειραιώς-Περσέων (Βελγική), που άπορροφήθηκε στον όμιλο Πάουερ το 1925. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ό.π., σελ. 196/7, 223/4. Λεξικό 'Ηλίας, τ. 'Ελλάς, σελ. 1306/7.

40. Δ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 191 έπ.

42. Ἄν. Ἑταιρία Σιδηροδρόμων Ἀττικῆς	1882	Ἰδρύθηκε ἀπὸ τὴν Ἑταιρία Μεταλλουργείων Λαυρίου	
(γραμμὴ Ἀθήνα-Λαύριο) ⁴¹		Θ. Μαυρογορδάτος μέχρι τὸ 1929, ποὺ	
43. ΑΕ Σιδηρόδρομοι Θεσσαλίας ⁴²	1882	περιῆλθε στὸν ἑλεγχὸ Βέλγων καὶ Γάλλων	
		Soc. Générale de l'empire ottomane, Ἀγγλία, Γαλλία	
44. ΑΕ Σιδηρόδρομοι Πειραιῶς-Ἀθηνῶν-Πελοποννήσου (ΣΠΑΠ) ⁴³	1882	Anglo-Foreign Banking Co. I. Serpieri, F. Grieninga	
		Βέλγοι. Τὸ 1892 τὴν ἑταιρία ἀνέλαβαν οἱ ΣΠΑΠ	Βέλγιο κλπ.
45. Σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Μύλων-Καλαμών ⁴⁴	1887	W. Eckersley κ.ά. Τὸ 1900 λόγω ἀδυναμίας ἀνέλαβαν Βέλγοι καὶ Γάλλοι. Τὸ 1914 ἐξαγοράστηκε ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ Κράτος.	Βέλγιο, Γαλλία
46. Σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Πειραιῶς-συνόρων ⁴⁵ (Ἑταιρία Ἑλληνικῶν Σιδηροδρόμων)	1889	Γαλλικὴ ἑταιρία ἀνατολικῶν σιδηροδρόμων	Γαλλία
47. Ἑταιρία Σιδηροδρόμων Θεσσαλονικῆς-Μοναστηρίου (298 χλμ.) ⁴⁶	1890		Γαλλία
48. Co. du chemin de fer Jonction Salonique-Dédeagatch-Constantinople ⁴⁷			Γαλλία
49. Ἑλληνικὴ ἑταιρία τροχιοδρόμων Ἀθηνῶν-Πειραιῶς-Περικύρων ⁴⁸	1906		Βέλγιο
Ἐμπόριο			
50. Ἐξαγωγὲς κουκουλιῶν J. Aelion ⁴⁹			
51. » » I. Σαπόρτα		J. Saltari	
52. » » Frères Bensonan			
53. » » δερμάτων Tjino Fernandez			
54. » »			
55. » » E. Malwurt			
56. » » W. Saltiel Co			
57. » καπνῶν The American Tobacco Co (Καβάλα)			ΗΠΑ
58. » » The Commercial Co of Salonica Ltd			
59. » » The Oriental Tobacco Ltd Herroge and Co			
60. » » The Macedonian Tobacco Ltd			
61. Ἐξαγωγὲς καπνῶν ⁵⁰		Kiazim Emin	
62. » » Maier et Cie			
63. » » Hazan Akif Zade et Co			
64. Ἀποθήκευση-Διανομὴ Πετρελαίου ⁵¹	1911	Standard Oil Co N.Y.	ΗΠΑ
65. » » » ⁵²	1919	»	
66. » » » ⁵³	1912	Etoile Roumaine	Ρουμανία
67. ΑΕ διαχειρίσεως-μονοπωλίων Ἑλλάδος ⁵⁴	1887	Comptoir d'Escompte de Paris-Hambro Bank	Γαλλία, Ἀγγλία
68. Soc. Commerciale Hellenique d'Importation et d'Exportation ⁵⁵		Ἑθνικὴ Τρ., Τρ. Ἀθηνῶν, Ἴονικὴ, Maison Hamburger et Cie	Γαλλία
69. Γαλλο-Ἑλληνικὴ ΑΕ ⁵⁶		Προν. ἑτ. προστασίας παραγωγῆς-ἐμπορίας σταφίδος, Maison Hamburger et Cie, κ.ά.	
70. Ἐμπορικὴ καὶ Βιομηχανικὴ ΑΕ ⁵⁷			

41. Ἡ ἑτ. ἀπορροφήθηκε ἀπὸ τὴν Πάουερ τὸ 1925. Βλ. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 193, καὶ Λεβικὸς Ἰλίου, ὁ.π., σελ. 1307.

42. Ἀπορρ. τῆ σιδηροδρομικῆς γραμμῆ Βόλος-Βελιστινο-Λάρισα καὶ Βελιστινο-Τρικαλά-Καλαμάκα, μήκους 204 χλμ. καὶ Βόλος-Μηλίδες μήκους 29 χλμ. Βλ. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 194 καὶ Ν.Σ. Κτενιάδης, ὁ.π., σελ. 61 καὶ 68.

43. Τὸ 1929 περιῆλθε στὸν ἑλεγχὸ τῆς Hambro Bank. Βλ. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 292, 194/5 καὶ Γ.Α. Ἀναστασοπούλου, ὁ.π., σελ. 874.

44. Ν.Σ. Κτενιάδης, ὁ.π., σελ. 96.

45. Ν.Σ. Κτενιάδης, ὁ.π., σελ. 124/5 καὶ 159, Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 216.

46. Ἡ γραμμὴ καταλύθηκε τὸ 1915 ἀπὸ τὸ Κράτος γιὰ στρατιωτικὸς σκοποῦς. Τὸ 1928 διακανονίστηκε ἡ ἐξαγορά καὶ ἀποζημίωση τῆς ἑταιρίας καὶ τὸ ἑλλην. Κράτος ἀνέλαβε ἐπίσης τὴν ἐξυπηρέτηση ἑνὸς ὁμολογητοῦ δανείου τοῦ 1893 τῆς ἑταιρίας ὠνους 60 ἑκατ. γαλλ. φράγκων. Βλ. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 246/7.

47. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 229/230.

48. Βλ. ὑπόσημ. 39, Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 223.

49. Γιά τὴς ἐξαγωγῆς 50 μέτρων 60 θμ. Γ.Α. Ἀναστασοπούλου, ὁ.π., σελ. 931, 934 καὶ 935. Ὅλες εἶναι ἐγκαταστημένες στὴ Β. Ἑλλάδα (Θεσσαλονικὴ).

50. Γ.Α. Ἀναστασοπούλου, ὁ.π., σελ. 931.

51. Στὸν ἴδιο, σελ. 937. Οἱ ἐγκαταστάσεις ἦσαν στὴ Θεσσαλονικὴ.

52. Στὸν ἴδιο, σελ. 983 καὶ 1118.

53. Στὸν ἴδιο, σελ. 937. Οἱ ἐγκαταστάσεις ἦσαν στὴ Θεσσαλονικὴ.

54. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 197.

55. D. G. Antonopoulou, ὁ.π., σελ. 431.

56. Στὸν ἴδιο, σελ. 456, Σκοπὸς τῆς ἑτ. ἦταν ἡ εἰσαγωγὴ ἐμπορευμάτων γιὰ τὸν στρατό.

57. Στὸν ἴδιο, σελ. 471.

71. Προνομιούχος ἑταιρία, πρὸς προστασία τῆς παραγωγῆς-ἐμπορίου σταφίδος ⁵⁸	1905	Τράπεζα Ἀθηνῶν-Erlanger and Co-Banque de l' Union Parisienne	Ἀγγλία-Γαλλία
72. Soc. Privilegiée des magasins généraux de la Grèce. ⁵⁹	1907	1907 Προν. ἑτ. προστασίας παραγωγῆς-ἐμπορίου σταφίδος - Ἐθνικὴ Τράπεζα, Τράπεζα Ἀθηνῶν	Ἀγγλία-Γαλλία

Ἀσφάλειες

Ἀπὸ στοιχεῖα πού παραθετῇ ὁ N. Verney⁶⁰ προκύπτει ὅτι οἱ ἐξῆς ἀσφαλιστικὲς ἑταιρίες εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴ Θεσσαλονίκη:

Ἀγγλικές: City of London (1880), Guardian (1887), Lancashire (1887), London and Lancashire (1888), London Insurance (1887), Marine, North British Mercantile Co (1869), Northern Co (1876), Norwich Union (1887), Phoenix Fire Office (1868), Queen (1888), Royal (1874), Sun (1868).

Γαλλικές: La Confiance (1887).

Γερμανία: Transatlantische Gutversicherungsgesellschaft.

Αὐστρία: Assicurazioni generali di Trieste (1887).

Ἡ δραστηριότητά τους ἀφοροῦσε, βασικά, ἀσφάλειες πυρὸς καὶ ναυτικὲς μεταφορές.

Ναυτιλιακὸς τομέας

73. Ἀχαϊκὴ ἀτμοπλοία ⁶¹	1908		Ἀγγλία
74. Ἀγριοελληνικὴ ἀτμοπλοία	1909	Furness and Levis	Ἀγγλία
75. Ἀγριοιόνικη ἀτμοπλοία	1910	Ἀγγλοὶ καὶ Ἕλληνες ἐφοπλιστές	Ἀγγλία
76. Ρωσοελληνικὴ ἀτμοπλοία	1912	Ρῶσοι καὶ Ἕλληνες ἐφοπλιστές	Ρωσία

Διάφοροι τομεῖς

77. Ὁθωμανικὴ ἑτ. Ὑδάτων Θεσσαλονίκης ⁶²	1888		Βέλγιο
78. Ἑταιρία ἐκμεταλλεύσεως Λιμένος Θεσσαλονίκης ⁶³	1904		Γαλλία
79. Ἐκμετάλλευση λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων Καβάλας ⁶⁴			Γαλλία
80. Ἐκμετάλλευση ἁμπελώνων ⁶⁵		Gutland	Γερμανία
81. Ἐκμετάλλευση ἀποξηραμένων ἐκτάσεων Κωπαίδος ⁶⁶	1887	Lake Copais Ltd	Ἀγγλία

3η περίοδος (1914-1919)

Γιὰ τὴν περίοδο αὕτὴ δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ὅτι πραγματοποιήθηκαν ξένες ἀμεσες ἐπενδύσεις στὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία.

4η περίοδος (1920-1939)

Τραπεζικὸς τομέας

1. Τράπεζα Ἀμάρ (Θεσσαλονικὴ) ⁶⁷	1920		Ἰσραηλίτικα κεφάλαια
2. Ἀγγλοαμερικανικὴ Τράπεζα ⁶⁸	1923		Ἀγγλία,
3. Ἀγγλοαμερικανικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος ⁶⁹	1924		Ἀγγλία
4. Σερβοελληνικὴ Τράπεζα (Θεσσαλονικὴ) ⁷⁰	1926		
5. Γαλλοσερβικὴ Τράπεζα ⁷¹			Γαλλία
6. Ἀγριοαγιοπυτικὴ Τράπεζα Αἰγαίου ⁷²			Ἀγγλία
7. The Hellenic and General Trust Co Ltd ⁷³	1927	Hambro's Bank (1/3), Ἐθνικὴ Τρ. (1/3) καὶ Speyer καὶ Co (1/3)	Ἀγγλία, ΗΠΑ
8. Βρετανοναγναλλικὴ Τρ. Προεξοφλήσεων ⁷⁴	1928		Ἀγγλία, Γαλλία
9. Ἰταλοελληνικὴ Ἐμπορικὴ Τράπεζα ⁷⁵	1929	Banca Commerciale Italiana	Ἰταλία
10. Γαλλοελληνικὴ Τράπεζα Ὑποθηκῶν ⁷⁵	1930		Γαλλία
11. Am. Express Co.	1928	Am. Express	ΗΠΑ

58. Στόν ἴδιο, σελ. 311 καὶ Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 222/3. Ἡ ἑταιρία ἐξαγοράστηκε τὸ 1924 ἀπὸ τὸ Δημόσιο.

59. D. G. Ἀποποπούλου, ὁ.π., σελ. 324.

60. N. Verney, G. Dammann, *Les puissances étrangères dans le Levant en Syrie et en Palestine* (Paris 1900), σελ. 200.

61. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 228/9 γιὰ τὶς ἑταιρίες 73-75 καὶ Γ.Α. Ἀναστασοπούλου, ὁ.π., σελ. 749/50 γιὰ τὴν 76.

62. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 230. Τὸ 1929 δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἑταιρία ἡ Ἑταιρία Διανομῆς Ὑδάτων Θεσσαλονίκης μὲ γαλλικὴ κυρίως, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀγγλικὴ καὶ ἐλληνικὴ συμμετοχὴ.

63. Στόν ἴδιο, σελ. 231. Ἡ ἑταιρία ἐξαγοράστηκε τὸ 1930.

64. Στόν ἴδιο, σελ. 231. Ἡ ἑταιρία ἐξαγοράστηκε τὸ 1929.

65. H. Lefevre-Meale, ὁ.π., σελ. 23 καὶ 145.

66. Ἡ ἑταιρία ἐκμεταλλεῖτο τὰ 190 χιλ. ἀπὸ τὰ 240 χιλ. στρέμματα τῆς περιοχῆς, καλλιεργώντας ἡ ἴδια τὰ 50 χιλ. περίπου καὶ ὑπονοικιάζοντας τὰ ὑπόλοιπα στὸς χωρικοὺς. Μεταξὺ 1920-25 οἱ σχέσεις τῆς ἑτ. μὲ τοὺς ἀγρότες ἔγιναν οὐδέτερες. Τελικὰ τὸ Δημόσιο ἀπαλλοτριώσε τὶς ἐκτάσεις αὐτὲς τὸ 1952. Βλ. Δ. Στεφανίδη, ὁ.π., σελ. 190 καὶ Α.Φ. Φορέρη, ὁ.π.

67. N. Ἰγγλέσις, ὁ.π., σελ. 12. Ἡ τράπεζα λειτουργοῦσε μέχρι τὸν Β' Παγκ. Πόλεμο.

68. Στόν ἴδιο, σελ. 12. Λειτουργοῦσε μέχρι τὸ 1924.

69. Στόν ἴδιο, σελ. 12. Λειτουργοῦσε μέχρι τὸ 1930.

70. Στόν ἴδιο, σελ. 13.

71. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 232.

72. Στόν ἴδιο, σελ. 232.

73. Στόν ἴδιο, σελ. 274 ἑτ.

74. Στόν ἴδιο, σελ. 294 καὶ N. Ἰγγλέσις, ὁ.π., σελ. 14. Λειτουργοῦσε μέχρι τὸν Β' Παγκ. Πόλεμο.

75. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 294 καὶ N. Ἰγγλέσις, ὁ.π., σελ. 14. Λειτουργοῦσαν μέχρι τὸ 1940.

Όρυχεία-Μεταλλεία

12. Έταιρία Μεταλλείων Βωζίται Δελφών ⁷⁶	1932	Γερμανία
13. Γεν. Έταιρία Πυριμάχων Προϊόντων Έλλάδος ⁷⁷		
14. Μεταλλευτική καί Βιομηχανική Έταιρία ⁷⁸		
15. Έλληνική Μεταλλουργική καί Μεταλλευτική Έταιρία ⁷⁹	Vieille Montagne-Mansfeld	Βέλγιο, Γερμανία
16. Μεταλλευτική Έταιρία Μπάρλου Βωζίται Έλλάς ΑΕ ⁸⁰	Otavi Minengesellschaft und Eisenbahn	Γερμανία
17. Έταιρία Μεταλλείων Σκύρου ⁸¹		Γερμανία
18. The Lokris Nickel Co Ltd ⁸²	Middle East Development Corp. Ltd.	Άγγλία

Ένέργεια

Συγκρότημα Power ⁸³ :	1926	Όμιλος Power and Traction Finance Co. όπου συμμετείχαν οί: The Prudential Assurance Co Ltd, Babcock and Wilcox, The English Electric Co Ltd καί Siemens Brothers Ltd	Άγγλία, Γερμανία
19. Γενική Ήλεκτρική Έταιρία			
20. Ήλεκτρική Έταιρία Παραγωγής			
21. Ήλεκτρική Έταιρία Διανομής			
22. Έλληνική Έταιρία Ήλεκτρισμού Γαλιλαϊός ⁸⁴			

Μεταποίηση⁸⁵

23. Βιομηχανική Έταιρία Σωληναρίων-Κυτιοποιίας ΕΒΕΣΚ
24. Έλληνική Βιομ. Έτ. ΓΚΑΖΟΦΑΚΤΕΡ ΜΠΕΡΧΟΥΔΑΡ
25. Φινολάις Βιομ. Έταιρία
26. Έλληνική Έταιρία Έλαστικών Έγκλεμπέρ
27. ΑΕ Έμποροβιομηχανικών Έπιχειρήσεων Β. Μαραγκόπουλος⁸⁶
28. Έλληνική Έτ. Ήλεκτρικών Λαμπτήρων
29. Έλεκτρογκάζ Έταιρία πωλήσεως καί Έγκαταστάσεως ειδών ηλεκτρισμού, ύδατος καί αερίωφωτος
30. Σήμενς Έλληνική Ήλεκτροτεχνική Έταιρία
31. Έλληνική Ήλεκτροτεχνική Έταιρία Σάξενμπερ
32. Άγγλική Έριουργία έν Έλλάδι ΜΠΡΙ-TANNIA
33. Έτ. Πλεκτικής Λαψ
34. Γενική Καλτσοποιία ΓΕΚΑ
35. Βιομηχ. Έτ. Κλωστών Κ. Ραζής καί Σία
36. Μόρσον Μηχανική Έταιρία
37. Παγοποιείο καί Ψυγείο Καθάλας
38. Έτ. Βιομηχανικών Αερίων «τό Όξυγόνο»
39. Έλληνική Έτ. Διατελυμένης Ασετυλίνης
40. Έλληνική Βιομηχ. Έτ. Έμαγιέ⁸⁷
41. ΑΕ Μύλοι Άγ. Γεωργίου
42. Έλληνική Έταιρία Βιομηχανικών Έπιχειρήσεων⁸⁸
43. Έτ. Κατασκευής καί Έκμεταλλεύσεως Αεροπλάνων ΡΑΑΒ

76. Ν. Ίγγλεις, *Οικονομική Έπιθεώρηση των Άν. Έτ. τής Έλλάδος 1939-1940* (Άθηναι 1940), Μέρος Α' τ. Α' σελ. 41.

77. Στόν ίδιο, σελ. 41.

78. Στόν ίδιο, σελ. 41.

79. Δ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 294/5.

80. Στόν ίδιο.

81. Στόν ίδιο. Η έταιρία είναι παλαιότερη καί στήν περίοδο αὐτή επενδύθηκαν σ' αὐτήν γερμανικά κεφάλαια γιά τήν αναδιοργάνωσή της.

82. Στόν ίδιο, σελ. 280 έπ. Στήν Power συγχωνεύθηκαν μιά σειρά από παλιές έταιρίες ηλεκτροπαραγωγής καί μεταφορών, όπως οί: Έλληνική Ήλεκτρική Έταιρία Αεριοφωτος Άθηνών, Έτ. Τροχιοδρόμων Άθηνών καί ή Έτ. Σιδηοδρόμων Άττικής. Τά προνόμια τής έταιρίας έληξαν τό 1960 μέ τήν εξαγορά της από τό έλληνικό Δέμοσιο.

84. Ν. Ίγγλεις, ό.π., σελ. 35.

85. Τά στοιχεία γιά τίς βιομηχανικές καί έμπορικές επιχειρήσεις πού άκολουθοῦν βασίζονται στήν έκδοση τοῦ Ν. Ίγγλεις, ό.π. καί άφορούν επιχειρήσεις πού ή σύνθεση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τους άποτελεῖ ισχυρή ένδειξη ότι ὑπάρχει ξένος έλεγχος ή σοβαρή συμμετοχή ξένων. Στοιχεία γιά τοὺς ξένους μετόχους, τό έτος ίδρύσεως καί τήν έθνικότητα τών ξένων μετόχων δέν δίδονται.

86. Δ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 297, καί ίδιόρθηκε καί μέ ιταλικά καί ισραηλιτικά κεφάλαια.

87. Δ. Στεφανίδης, ό.π., σελ. 297.

88. Δ. Γ. Αποστόπουλο, ό.π., σελ. 584.

44. Standard Carpets of London⁸⁹
45. Oriental Carpets⁸⁹
46. Eastern Carpets Co⁸⁹
47. The Anatolian Rug Manuf. Co⁸⁹

Συγκοινωνίες

Συγκρότημα Power:

48. Ἡλεκτρικὴ Ἑταιρία Μεταφορῶν
49. Ἑταιρία Ἑλληνικῶν Ἡλεκτρικῶν Σιδηροδρόμων

Ἐμπόριο

Πετρελαιοειδῆ:

50. Ἑλληνικὴ Ἑταιρία Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας Πετρελαίου ΝΑΦΘΑ
51. ΣΟΚΟΜΠΕΛ Ἑλληνικὴ Ἐμπορικὴ Ἑταιρία Πετρελαίων ΑΕ⁹⁰
52. Asiatic Petroleum Co Ltd⁹¹

Ἐμπόριο Αὐτοκινήτων

53. Ἐμποροβιομηχανικὴ Ἐτ. ΦΙΑΤ Ἑλληνικὴ
54. Ἑλλ. Ἐτ. Κινητῶν ΦΟΡΝΤ
55. Ἑταιρία Αὐτοκινήτων ΑΘΗΝΑ
56. ΑΟΥΤΟ Ἐμποροβιομηχανικὴ Ἐτ. Αὐτοκινήτων

Ἐμπόριο Δημητριακῶν

57. Εἰσαγωγικὴ καὶ Βιομηχ. Ἐτ. Δημητριακῶν Γρανάρια
58. Bunge Ἑλλάς Ἐμπ. Ἐτ.

Γενικὸ Ἐμπόριο

59. Γενικὴ Ἐμπορικὴ Ἐτ. ΙΝΙΣ⁹²
60. Bowen Rees Ἑλλάς
61. Ἐμπορικὴ Ἐτ. Οἶκος Στρίγκου
62. Σέφελ καὶ Σμίτ Ἐμπ. Ἀντιπῶν καὶ Γεωργικῶν Ἐπιχειρήσεων
63. Χ. Πάτερσον. Ἐτ. Γενικοῦ Εἰσαγωγικοῦ καὶ Ἐξαγωγικοῦ Ἐμπορίου

Ἐμπόριο Χημικῶν-Φαρμάκων

64. Σέρινγκ Ἑλλ. Ἐμπορικὴ Ἐτ. Φαρμακευτικῶν Προϊόντων
65. Ἐμπορικὴ καὶ Φαρμακευτικὴ Ἐτ. ΦΑ-ΘΗΝΑ
66. Ἑταιρία Ἐμπορίου Χρωμάτων καὶ Χημικῶν Προϊόντων ΑΘΑΝΙΑ
67. Συνεργασία Γαλλοελληνικῆς Φαρμακευτικῆς Βιομηχανίας

Διάφορες ἔμπορικὲς ἑταιρίες

68. Ἐμπορικὴ Ἐτ. Α. Κέλλερ καὶ Σία (μηχανές)
69. Ἀμερικανοβαλκανικὴ Ἐμπ. Ἐτ. ΑΜΒΑ
70. Rheinmetall Borsich Ἑλλ. Ἐμπ. Ἐτ.
71. ΕΣΚΑΕΦ Ἑλληνοσουηδικὴ Ἐτ. Ἐνσφ. Τριβέων
72. Γιούνιον Τζάκ Ὑφασματαεμπορικὴ Ἐτ.
73. Ν. Παπαδόκης Ἑλληνικὴ Ἐμπ. Ἐτ.
74. Ἐμπορικὴ Ἐτ. Ν. ΣΑΛΤΙΕΛ
75. Ἡ Ἐπίθλεψις Ἑλλ. Ἐμπ. Ἐτ.
76. Ἡλεκτροχημικὴ Ἐτ. Ἑλλάδος
77. Ἐτ. πωλήσεως ἀνθρακασβεστίου ΕΠΑ
78. ΦΙΑΠΣ Ἑλλ. Ἐμπ. Ἐτ. δι' ἠλεκτρικὰ προϊόντα

89. Δ. Στεφανίδης, ὁ.π., σελ. 297.

90. Δ. Στεφανίδης, Ἰδρύθηκε τὸ 1927 μὲ θελγικά κεφάλαια.

91. Βλ. Γ. Α. Ἀνυστασοπούλου, ὁ.π., σελ. 1118

92. Δ. Γ. Ἀποστολοῦ, ὁ.π., σελ. 446.

79. Ἑλλην. Ἑτ. Καπνῶν Ἀνατολῆς
80. Τζ. Ἑσδερς Ἑμπ. Ἑτ. Καπνῶν
81. Αὐστριοελληνική Ἑτ. Καπνῶν
82. Karpnos SA Hellénique de tabacs de Thrace et de Macédoine⁹³

Μεταφορές

83. Am. Express-Ταξίδια Μεταφορές
84. Σένκερ καί Σία Ἑλλην. Ἑτ. Μεταφορῶν
85. Intercontinental Ἑλλην. Ἑτ. Μεταφορῶν καί Συγκοινωνιῶν

Ναυτιλία

86. Ναυτιλ. Ἑμπορική Ἑτ. Olivie
87. Ναυτ. καί Ἑμπ. Ἑτ. Τζὼν Κάμπελ Διάδοχοι

Διάφοροι τομεῖς

88. Σύμβαση μὲ Foundation Co ⁹⁴	1925	Foundation Co	ΗΠΑ
89. ΑΕ Ἑλλην. Ἑτ. Ὑδάτων Ἀθηνῶν-Πειραιῶς καί Περιχώρων ⁹⁵	1925	Ulen Co	ΗΠΑ
90. Ἀν. Ἑλληνική Τηλεφωνική Ἑτ. ⁹⁶	1931	Siemens	Γερμανία
91. Ἑτ. Τεχνικῶν Ἑργῶν ⁹⁷		H. Cooper and Chemical	
92. Σύμβαση μὲ Cooper ⁹⁸	1940	Construction Corp.	ΗΠΑ

93. D. G. Antonopoulou, δ.π., σελ. 674.

94. Δ. Στεφανίδης, δ.π., σελ. 249/50

95. Βλ. Λεξικό Ἡλίου, δ.π., σελ. 1295.

96. G. Haritakis, *Annuaire Economique de la Grèce pour l' Année 1935* (Athènes 1937), σελ. 315.

97. D. G. Antonopoulou, δ.π., σελ. 825.

98. Δ. Μπάτσος, *Ἡ βαρεῖά διοργανία στὴν Ἑλλάδα* (Ἀθήνα 1947), σελ. 64 ἐπ.